

МЕРСЬЕ
ТА КАМ'Е
**СЕМЮЕЛ
БЕККЕТ**

DISCURSUS

Annotation

Семюел Беккет — ірландський прозаїк, драматург і поет. Автор, який, прагнучи уникнути ошатності англійської мови, почав писати французькою; який, прагнучи не мати стилю, став одним з кращих стилістів минулого століття; один з найвідоміших драматургів усіх часів і народів завдяки «біблій» театру абсурду «Чекаючи на Годо», яка перевернула з ніг на голову уявлення світу про театр та театру про світ, хоч писав її тільки для того, щоб відволіктися від власної «жахливої» й «похмурої» прози. Перекладач Джойса та один з його ближчих приятелів. Дослідник Пруста. Той, кого чомусь завжди уявляють сумним і який буцімто не жив, а тільки писав. Але ж він любив регбі, теніс, гольф, шахи, любив ірландське віскі і був готовий (принаймні в листах) «прострелювати яйця» режисерам, які втручалися в його п'єси і намагалися їх «покращити», бігав вночі за подарунком для Гарольда Пінтера, грав на фортеп'яні з хресною донею Шуберта, все життя уникав інтерв'ю і потраплянь в об'єктиви камер.

Пропонований роман («Мерсьє та Кам'є») найбільше припадає до душі тим, хто вже знайомий з творчістю Беккета: саме він є «переломним», саме в ньому Беккет промальовує теми, які його вже ніколи не покидатимуть, саме «протягом» цього роману з'являються характери, які завжди до нього навідуватимуться — і у драмі, і у прозі... Саме тут виникають силуети Діді та Годо, хоч імена їхні виринуть опісля — в «Чекаючи на Годо», а от Годо... він може не прийти ніколи, бо, може, вже й помер, бо він (як би вам цього хотілося чи не хотілося) не Бог, бо «Якби під Годо я мав на увазі Бога, то сказав би Бог, а не Годо».

-
- [Семюел Беккет](#)
    -
    - [otto-prose](#)
    - [1](#)
    - [2](#)
    - [Конспект двох попередніх розділів](#)

- [3](#)
  - [4](#)
  - [Конспект двох попередніх розділів](#)
  - [5](#)
  - [6](#)
  - [Конспект двох попередніх розділів](#)
  - [7](#)
  - [8](#)
  - [Конспект двох попередніх розділів](#)
  - [Інформація видавця](#)
  - [Перелік помилок, виправлених верстальником](#)
-

Семюел Беккет

Мерсьє та Кам'є

СЕМЮЕЛ БЕККЕТ

Мерсьє та Кам'є

Переклад з англійської Івана Кричфалушія

DISCURSUS

УДК 82–31: 821.133.1: 821.161.2

ББК 81.2(4Укр=Фр)-6 Б 97

Книгу видано за фінансової підтримки Фундації Будучність
(Торонто, Канада)

У тексті присутні тривожні сцени та ненормативна лексика.
Рекомендовано читати особам, старшим 16 років

ISBN 978-617-7236-39-8 — Семюел Беккет «Мерсьє та Кам'є»

Беккет. С [пер. з англійської Івана Кричфалушія]. — Брустурів:
Дискурсус, 2015. — 108 с.

ББК 81.2(4Укр=Фр)-6 Б 97

© 1970 by Les Editions de Minuit

© Дискурсус, 2015

otto-prose

Семюел Беккет — ірландський прозаїк, драматург і поет. Автор, який, прагнучи уникнути ошатності англійської мови, почав писати французькою; який, прагнучи не мати стилю, став одним з кращих стилістів минулого століття; один з найвідоміших драматургів усіх часів і народів завдяки «біблій» театру абсурду «Чекаючи на Годо», яка перевернула з ніг на голову уявлення світу про театр та театру про світ, хоч писав її тільки для того, щоб відволіктися від власної «жахливої» й «похмурої» прози. Перекладач Джойса та один з його ближчих приятелів. Дослідник Пруста. Той, кого чомусь завжди уявляють сумним і який буцімто не жив, а тільки писав. Але ж він любив регбі, теніс, гольф, шахи, любив ірландське віскі і був готовий (принаймні в листах) «прострелювати яйця» режисерам, які втручалися в його п'єси і намагалися їх «покращити», бігав вночі за подарунком для Гарольда Пінтера, грав на фортеп'яні з хресною донею Шуберта, все життя уникав інтерв'ю і потраплянь в об'єктиви камер.

Пропонований роман («Мерсьє та Кам'є») найбільше припадає до душі тим, хто вже знайомий з творчістю Беккета: саме він є «переломним», саме в ньому Беккет промальовує теми, які його вже ніколи не покидатимуть, саме «протягом» цього роману з'являються характери, які завжди до нього навідуватимуться — і у драмі, і у прозі... Саме тут виникають силуети Діді та Гого, хоч імена їхні виринуть опісля — в «Чекаючи на Годо», а от Годо... він може не прийти ніколи, бо, може, вже й помер, бо він (як би вам цього хотілося чи не хотілося) не Бог, бо «Якби під Годо я мав на увазі Бога, то сказав би Бог, а не Годо».

Мандрівка Мерсьє та Кам'є — ось про що я можу розповісти, якщо хотітиму, адже постійно був з ними.

Фізично вона минала досить легко, без морів і кордонів, які потрібно було б перетинати. Мерсьє та Кам'є не покидали дому. В цьому їхнє щастя. Їм, зі змінним успіхом, не доводилося зіштовхуватися з чужими дорогами, мовами, законами, небесами та їжею за обставин, які мало нагадували ті, до яких їх привчили спочатку дитинство, потім юність, потім зрілість. Погода, нехай інколи немилосердна (але кращої вони не знали), не виходила за межі помірності — іншими словами, за ту межу, до якої її ще зносить без небезпеки, якщо не без дискомфорту, одягнений і взутий пересічний тубілець. Щодо грошей, хоч їх і не вистачало на перший клас у транспорті чи розкішний готель, втім, було достатньо, щоб могли переміщуватися туди-сюди, не вдаючись до випрошування милостині. Слід зазначити, що й у цьому їм певною мірою пощастило. Їм доводилося долати труднощі, але менші, ніж багато кому, менші, мабуть, ніж більшості тих, хто подався у мандри, ведений більш ясною чи туманною потребою.

Перед тим, як податися в цю подорож, вони все між собою обговорили, спокійно зважуючи, на яку користь можуть сподіватися, яких нещасть зазнати, зберігаючи чергування темної та світлої смуг. Єдина певність, яку винесли з цих дебатів: важко вирушати у невідоме.

Кам'є першим прибув у домовлене місце. Тобто коли він прийшов, Мерсьє там не було. Насправді той випередив його на десять хвилин. Тому не Кам'є, а Мерсьє прибув першим. Він терпляче дочекав п'ять хвилин, розглядаючи шляхи, якими міг прийти його друг, а потім вирішив п'ятнадцять хвилин прогулятися. Тим часом Кам'є, простоявши п'ять хвилин і не помітивши ознак Мерсьє, також вирішив зробити коротку прогулянку. Повернувшись через п'ятнадцять хвилин, Мерсьє він не застав, і зрозуміло чому. Адже Мерсьє, відпочивши п'ять хвилин, вирішив, як він сказав, зробити невеличку руханку. Кам'є дочекав ще п'ять хвилин і пішов, вирішивши: «Мабуть, я наштовхнуся на нього на вулиці». Саме в цю

мить, відхекуючись від розминки, яка ніби зумисне тривала десять хвилин, Мерсьє помітив у ранковому тумані силует, який нагадував його друга — і був таки ним. На жаль, силует зник, ніби провалившись крізь бруківку; тому Мерсьє не залишалося нічого, як далі вглядатися в туман. Втім, після чергової п'ятихвилинки, які вже стали регулярністю, він відчув потребу в невеличкій руханці. Їхній радості не було кінця, коли, опинившись одночасно на одній площі, вперше зустрілися обличчям до обличчя від минулого вечора. Була дев'ята п'ятдесят.

Іншими словами:

- **Приб. Відпр. Приб. Відпр. Приб. Відпр. Приб.**

Мерсьє 9.05 9.10 9.25 9.30 9.40 9.45 9.50

Кам'є 9.15 9.20 9.35 9.40 9.50 - -

В цьому відчувалася частка вигадки.

Вони продовжували обійматися, коли з тихою орієнтальною раптовістю почався дощ. Вони погналися до укриття, яке за формою нагадувало пагоду і було збудоване як сховок від дощу і, скажімо, інших погодних неприємностей. Туди ж побіг і собака, а згодом і другий. Мерсьє та Кам'є нерішуче перекинулися поглядами. Хоч вони й недостатньо наобіймалися, але вирішили, що буде незручно починати все спочатку. Собаки у свою чергу вже злягалися з неймовірною природністю.

Місце, де вони опинилися, де домовилися, хоч і не без суперечки, зустрітися, не можна було назвати площею, а радше громадським парком, який знаходився на перехресті вулиць і провулків. Тут було все: кущі, квітники, струмки, фонтани, статуї, галявини і лавки. Аж з надміром. В цьому було щось від лабіринту: гуляти нецікаво, а вибратися, не знаючи таємниць, неможливо. Втім, вхід був найпростішою річчю у світі. Приблизно посередині височів мідний бук, який, вірячи абияк прибитий до нього табличці, був посаджений декілька століть тому фельдмаршалом Франції з мирним прізвищем Сент-Рут. Заледве він це зробив, як його наздогнала смерть у вигляді гарматного ядра, він до кінця був вірним тій же безнадійній справі, на полі бою, яке мало чим нагадувало ті, з точки зору ландшафту, де він здобував собі славу спочатку як бригадир, потім як лейтенант — якщо славу здобувають в такому порядку. Безперечним було те, що своїм

існуванням сад завдячує саме букові, не кажучи вже про назву. Сумнівно, що того далекого дня фельдмаршал думав про це, вільний від *квіконсів*, у супроводі доглянутих помічників, притримуючи кволий саджанець у мокрій від ранкової роси ямці. Але годі про дерево, яке надавало саду шарму, вже не згадуючи назви. Дні спійманого велетня були пораховані, а йому самому не залишалось нічого, крім як чахнути і гнити, повільно зникаючи. Згодом у саду деякий час люди матимуть змогу вільніше дихати.

Мерсьє та Кам'є не знали цього місця, тому й домовилися про зустріч тут. Деякі речі не повинні ніколи бути знаними напевно.

Крізь помаранчеві шибки дощ здавався золотим і навіював спогади про небезпечні екскурсії, одному до Риму, іншому до Неаполя, спільно замовчувані й такі, що викликали відчуття, схоже на сором. Замість почуватися краще у світлі тих далеких днів, коли вони були молодими і гарячими, і любили мистецтво, і не знали один одного, краще вони себе не почували.

— Ходімо додому, — сказав Кам'є.

— Чому? — запитав Мерсьє.

— Увесь день дощитиме, — сказав Кам'є.

— Довго чи ні, але це лише дощ, — сказав Мерсьє.

— Я не можу стояти тут і нічого не робити, — сказав Кам'є.

— Тоді давай сядемо, — сказав Мерсьє.

— Ще гірше, — сказав Кам'є.

— Тоді давай прогулюватися туди-сюди, — сказав Мерсьє, — так, рука попід руку, туди-сюди. Місця не багато, але буває ще менше. Покладімо нашу парасолю, он там; допоможи мені з наплічником. Дякую. Вперед.

Кам'є послухався.

Час од часу небо світлішало, а дощ вщухав. Тоді вони зупинилися біля дверей. Це було знаком для неба, щоб воно стемніло, а для дощу — щоб загуснути.

— Не дивися, — сказав Мерсьє.

— Звуку достатньо, — сказав Кам'є.

— Правда, — сказав Мерсьє.

Після короткої паузи Мерсьє сказав:

— Собаки тебе не дратують?

— Чому він не виймає? — запитав Кам'є.

— Не може, — відповів Мерсьє.

— Чому? — запитав Кам'є.

— Одне з малих пристосувань природи, — сказав Мерсьє. — Дозволяє двічі впевнитися, що осіменіння відбулося.

— Вони починають верхом, — сказав Кам'є, — а кінчають задом наперед.

— Чого це ти? — сказав Мерсьє. — Екстаз позаду, вони прагнуть роз'єднатися, піти й попісяти навпроти пошти або з'їсти кавалок гівна, але не можуть. Тому й труться спинами одне об одного. Ти б так само робив, якби був ними.

— Мене б стримала делікатність, — сказав Кам'є.

— І що б ти робив? — сказав Мерсьє.

— Зображував би жаль, — сказав Кам'є, — що не в змозі відразу відновити таке задоволення.

Мить помовчавши, Кам'є сказав:

— Давай усядемося. Почуваю себе висмоктаним до дна.

— Ти мав на увазі «сядемо», — сказав Мерсьє.

— Я мав на увазі «усядемося», — сказав Кам'є.

— Тоді давай усядемося, — сказав Мерсьє.

Роботяги взялися знову за своє; повітря, повне криків радості і болю, і вишукані звуки тих, для кого життя вичерпало свої несподіванки, як приємні, так і навпаки. І все ставало серйознішим. Дощ даремно лив і лив, все починалося спочатку з не меншим завзяттям, ніби небо залишалося безхмарним.

— Ти змусив мене чекати, — сказав Мерсьє.

— Навпаки, — сказав Кам'є.

— Я прийшов о дев'ятій годині п'ять хвилин, — сказав Мерсьє.

— А я о дев'ятій п'ятнадцять, — сказав Кам'є.

— Бачиш, — сказав Мерсьє.

— Чекати, — сказав Кам'є, — і змушувати чекати — ці поняття можна застосовувати хіба тоді, коли є попередня домовленість.

— І, вірячи тобі, о котрій ми домовилися зустрітися? — сказав Мерсьє.

— О дев'ятій п'ятнадцять, — сказав Кам'є.

— Ти помиляєшся, — сказав Мерсьє.

— Тобто? — запитав Кам'є.

— Ти колись припиниш мене дивувати? — відповів Мерсьє.

— Поясни, — попросив Кам'є.

— Я заплющую очі і знову проживаю це, — сказав Мерсьє, — твоя рука в моїй, сльози накочуються мені на очі, голос тремтить: «Нехай. Завтра о дев'ятій». П'яна жінка проходить повз, співаючи щось сороміцьке і підтягуючи спідницю.

— Вона залізла тобі в голову, — сказав Кам'є. Він дістав з кишені записник, прогортав декілька сторінок і зачитав: — Понеділок 15, Св. Макаріус, 9:15, Св. Рут, забрати парасолу «У Хелен».

— І що це доводить? — сказав Мерсьє.

— Мою доброчесність, — запевнив Кам'є.

— Правда, — відповів Мерсьє.

— Ми вже ніколи не довідаємося, — каже Кам'є, — о котрій годині ми мали зустрітися сьогодні, тому обличмо цю тему.

— У всій цій плутанині є одна певна річ, — сказав Мерсьє, — і це те, що ми зустрілися о дев'ятій п'ятдесят, тобто коли й наші руки зустрілись, або ж за мить опісля.

— За це слід бути вдячними, — сказав Кам'є.

— Доц ще не почався, — сказав Мерсьє.

— Ранкова спека ще не вляглася, — додав Кам'є.

— Не загуби наш блокнот, — попросив Мерсьє.

У цю мить зненацька і нізвідки з'явився перший з довгої черги згубних створінь. Його форма, хворобливо зелена, вся в героїчних емблемах і значках, пасувала йому як ніщо. Натхненний прикладом великого Сарсфілда, він безуспішно ризикував власним життям, захищаючи землю, до якої в свою чергу відчував прохолоду і яка як символ гріла його ще менше. В нього була палиця, одночасно елегантна і масивна, яку носив із собою, а іноді навіть спирався на неї. Його мучили напади болю в боці, який давав про себе чути у сідницях та прямій кишці, глибоко в нутрощах, так далеко на північ, аж досягав пілоричного клапана, а кульмінував, чого й слід було очікувати, спазмами мошонки з квазібезперервним прагненням до сечовипускання. Звільнений через інвалідність з жалюгідною пенсією, з кислим поглядом, як у всіх йому подібних чоловіків і жінок, з якими йому доводилося щоденно контактувати через обов'язки і залишки дружності, він іноді відчував, що з його боку було б мудріше під час всіх великих зрушень присвятити свої сили домашнім сутичкам, гельському діалекту, зміцненню віри і збагаченню фольклору. І тілу

менша небезпека, і користь певніша. Втім, наситившись гіркотою цієї думки, він гнав її з голови як не гідну уваги. Його вуса, які колись ховали вади губи, вже нічого не змінювали. Час од часу, пригадуючи це, він починав розправляти їх, випускаючи з рота неприємний запах. Застигнувши на сходах пагоди, зі скинутим з голови каптуром, він зиркав туди-сюди: з Мерсьє та Кам'є на собак, з собак на Мерсьє і Кам'є.

— Чий то велосипед? — сказав він.

Мерсьє і Кам'є глипнули один на одного.

— Можна було обійтися без цього, — сказав Кам'є.

— Заберіть, — сказав доглядач.

— Це може нас розважити, — сказав Мерсьє.

— Хто власник собак? — сказав доглядач.

— Не бачу, як ми можемо залишитися, — сказав Кам'є.

— Цікаво: це знак, який має спонукати нас рушити в дорогу? — сказав Мерсьє.

Доглядач піднявся сходами укриття і застиг на порозі. Повітря стемніло і було тепер глибоко жовтим.

— Гадаю, він зараз кине́ться на нас, — сказав Кам'є.

— Яйця, як завжди, за тобою, — сказав Мерсьє.

— Любий сержанте, — сказав Кам'є, — а чого саме ви від нас хочете?

— Бачите велосипед? — сказав доглядач.

— Я нічого не бачу, — сказав Кам'є. — А ти, Мерсьє?

— Він ваш? — сказав доглядач.

— Річ, якої ми не бачимо, про існування якої свідчить хіба ваше слово... — сказав Кам'є. — Як ми можемо знати, чи вона наша, чи чиясь?

— Чому б він був наш? — сказав Мерсьє. — Чи ці собаки наші? Ні. Сьогодні ми бачимо їх вперше. То чому ви вважаєте, що велосипед наш? Втім, собаки таки не наші.

— Чхати на собак, — сказав доглядач.

Але, сам собі суперечачи, схопив палицю і сам вигнав їх з пагоди. Досі з'єднаним пост-коїтусом, їм було не так легко відступати. Зусилля, які вони докладали, були спрямовані в різні напрямки, тому занулювали одне інше. Мабуть, вони дуже страждали.

— Він вигнав собак, — сказав Мерсьє.

— Він вигнав їх з укриття, — сказав Кам'є. — Цього не заперечиш. Але з саду він їх не вигнав.

— Дощ незабаром роз'єднає їх, — сказав Мерсьє. — Якби вони були розумнішими, то самі до цього б додумалися.

— Насправді він зробив їм послугу, — сказав Кам'є.

— Давай проявимо до нього хоч дрібку привітності, — сказав Мерсьє. — Він герой великої війни. Ми тут, на околиці й у безпеці, мастурбували собі, не боячись, що хтось нас переб'є, в той час як він повзав фландрійською грязюкою і накладав у штани.

Щоби не робити ніяких висновків, слід зазначити, що Мерсьє і Кам'є багато чого надивилися.

— Цікава думка, — сказав Кам'є.

— Зверни увагу на дзвін декорацій, — сказав Мерсьє. — Знаєш, скільки галонів діареї вона репрезентує?

— Зле уявляю, — сказав Кам'є. — Як той, хто страждає запорами.

— Припустімо, що цей уявний велосипед наш, — сказав Мерсьє. — Що в цьому поганого?

— Годі вдавати, — сказав Кам'є. — Він наш.

— Заберіть його, — сказав доглядач.

— Нарешті почався день, — сказав Кам'є. — Після років хилитань, коли ми змушені йти, а невідомо куди... коли невідомо, чи повернемося звідти... живими. День почався, а тепер ми чекаємо, щоб розвиднілося, аби рушити в дорогу. Спробуйте зрозуміти.

— Крім цього, є ще одна думка, — сказав Мерсьє, — яку слід обміркувати, поки не пізно.

— Обміркувати думку? — сказав Кам'є.

— Це мої слова, — сказав Мерсьє.

— Я думав, що ми вже обміркували, — сказав Кам'є. — У правильному порядку.

— Ви заберете його чи ні? — сказав доглядач.

— Ви шукаєте зиску? — сказав Мерсьє. — Якщо не звертаєте увагу на причинність.

Мовчання.

— Від вас можна відкупитися? — сказав Мерсьє.

— Певна річ, — сказав доглядач.

— Дай йому боба, — сказав Мерсьє. — Годі повірити! Перша наша витрата — потурання хабарництву і здирництву.

Доглядач, лаючись, пішов.

— Які ж вони всі подібні, — сказав Мерсьє.

— Тепер він нишпоритиме довкола, — сказав Кам'є.

— Який це має стосунок до нас? — сказав Мерсьє.

— Не люблю, коли біля мене нишпорять, — сказав Кам'є.

Мерсьє не погодився з цим. Кам'є наполягав на своєму. Ця гра швидко їм набридла. Було близько полудня.

— А тепер, — сказав Мерсьє, — прийшов час і для нас.

— Для нас? — сказав Кам'є.

— Звісно, — сказав Мерсьє. — Для нас, для важливих справ.

— А як щодо того, щоб поїсти? — сказав Кам'є.

— Спочатку дух, — сказав Мерсьє, — а потім тіло.

Довгі дебати були наслідком цього, після чого запало мовчання, а в мовчанні була думка. В такі миті вони, Мерсьє і Кам'є, досягали такої глибинної медитації, що голос одного, відновлюючи свій потік, не міг повернути назад іншого або взагалі не був почутим. Бувало й так, що вони одночасно приходили до цілком протилежних висновків і починали на них наполягати. Бувало й так, що один впадав у задуму ще до того, як інший встигав дістати зі свого кошика власний висновок. Бувало, що вони довго дивилися один на одного, не маючи змоги зронити й слова, бо були чистими аркушами паперу. Після однієї з таких суперечок вони вирішили на деякий час відмовитися від таких дослідів. Полудень минув, дощ продовжував падати, коротка зима завершувалася.

— Це в тебе провізії, — сказав Мерсьє.

— Навпаки, — сказав Кам'є.

— Правда, — сказав Мерсьє.

— Голод минув, — сказав Кам'є.

— Їсти потрібно, — сказав Мерсьє.

— Не бачу сенсу, — сказав Кам'є.

— У нас попереду важка і довга дорога, — сказав Мерсьє.

— Чим швидше ми впадемо, тим краще, — сказав Кам'є.

— Правда, — сказав Мерсьє.

Голова доглядача з'явилася в дверях. Вірте або ні, але тільки його голову було видно. І, у властивій йому манері, він хотів сказати їм, що за півкрони можуть тут заночувати.

— Ми все обміркували? — сказав Кам'є. — Все гаразд?

— Ні, — сказав Мерсьє.

— А колись буде? — сказав Кам'є.

— Сподіваюся, що так, — сказав Мерсьє. — Я вірю, хоч і не впевнений в цій вірі, але вірю, що колись таки настане мить, коли все буде гаразд.

— Це буде чудово, — сказав Кам'є.

— Сподіваймося на це, — сказав Мерсьє.

Довгим поглядом вони глянули один на одного. Кам'є подумав: «Навіть його я бачити не можу». Така ж думка промайнула і в його візаві.

Два пункти таки було з'ясовано в цій розмові:

1. Мерсьє вирушить сам, на колесах, в плащі. Де б він не зупинився на ночівлю, він приготує все для прибуття Кам'є. Кам'є розпочне мандрівку, щойно зміниться погода. Парасоллю він залишить собі. Наплічник не згадували.

2. Виявилось, що до цієї пори Мерсьє був рушієм, а Кам'є тягарем. Будь-якої миті все могло змінитися до навпаки. На слабшого нехай зіпреться найслабший, щоб дорога продовжувалася. Разом, можливо, вони зможуть бути хоробрими. Це був би день! Або ж їх може схопити безпомічність. Нехай не схопить їх відчай, а хай дочекаються, поки цей стан мине. Незважаючи на плутаність таких думок, вони зрозуміли один одного — більше чи менше.

— Не знаючи, про що думати, — каже Кам'є, — я відводжу погляд.

— Ніби вщухає, — сказав Мерсьє.

— Нарешті з'явилося сонце, — сказав Кам'є, — щоб ми могли спостерігати за тим, як воно сідає.

— Ця мить яскравості, — сказав Мерсьє, — з тисячами відтінків завжди розчулює моє серце.

— Закінчився важкий день, — сказав Кам'є. — Щось подібне на чорнило з'являється на сході і заливає небо.

Пролунав дзвін, який означав, що робочий день завершився.

— Я бачу нечіткі обриси фігур, — сказав Кам'є. — Вкутані у щось, вони, схлипуючи, приходять і йдуть.

— У мене також є відчуття, — сказав Мерсьє, — що від ранку за нами не переставали стежити.

— А тепер ми самі? — сказав Кам'є.

— Я нікого не бачу, — сказав Мерсьє.

— Тоді ходімо разом, — сказав Кам'є.

Вони вийшли з укриття.

— Наплічник, — сказав Мерсьє.

— Парасоля, — сказав Кам'є.

— Плащ, — сказав Мерсьє.

— Його я взяв, — сказав Кам'є.

— Більше нічого? — сказав Мерсьє.

— Нічого не бачу, — сказав Кам'є.

— Я візьму їх, — сказав Мерсьє, — а ти дивися за велосипедом.

Це був жіночий велосипед без гальм, на жаль. Якщо гальмував, то педалі крутилися назад.

Доглядач, з в'язкою ключів у руці, спостерігав, як вони віддаляються. Мерсьє тримався за кермо, а Кам'є за сідло. Педалі піднімалися і опускалися.

Він кинув їм услід прокльон.

У вітринах світло то вмикалося, то вимикалося, як було задумано в шоу. Слизькими вулицями натовп ніби прямував до якоїсь беззаперечної цілі. Дивна благодать, гнівна і втомлена, наповнювала повітря. Заплющуєш очі і не чуєш жодного голосу, а хіба кроки. Йдучи тротуаром, вони проштотувалися крізь цей німий натовп як могли — Мерсьє попереду, тримаючи руку на кермі, Кам'є позаду, тримаючи руку на сидлі.

— Ти заважаєш мені більше, ніж допомагаєш, — сказав Мерсьє.

— Я не намагаюся тобі допомогти, — сказав Кам'є. — Я намагаюся допомогти собі.

— Тоді все гаразд, — сказав Мерсьє.

— Я змерз, — сказав Кам'є.

Було справді холодно.

— Справді, холодно, — сказав Мерсьє.

— Куди наші ноги, на їхню думку, нас ведуть? — сказав Кам'є.

— Здається, до каналу, — сказав Мерсьє.

— Вже? — сказав Кам'є.

— Можливо, — сказав Мерсьє, — ми спокусимося і йтимемо повз берег доти, поки не знудимося. Перед нами, манячи нас, нам навіть не потрібно підводити очей, гаснуть відтінки, які ми так любимо.

— За себе говори, — сказав Кам'є.

— Вода, — сказав Мерсьє, — буде того ж кольору, яким не слід нехтувати. А потім, хто знає, може, нам заманеться, і кинемося в неї.

— Маленькі мости, — сказав Кам'є, — які ми минаємо, трапляються рідше і рідше. Ми вглядаємося в колодки і намагаємося щось зрозуміти. З пришвартованих барж чути голоси човнярів, які бажають нам добраніч. Їхній день закінчився. Вони викурюють по останній люльці.

— Кожен сам за себе, — сказав Мерсьє, — а Бог за кожного і всіх.

— Місто лежить позаду, — сказав Кам'є. — Ніч повільно вкриває нас. Човгаємо по калюжах, залишених дощем. І вже неможливо просуватися далі. Але й відступ не обговорюється.

Через якусь мить він додав:

— Про що ти думаєш, Мерсьє?

— Про жах існування, плутаючись, — сказав Мерсьє.

— А як щодо випивки? — сказав Кам'є.

— Я думав, що ми домовилися утримуватися, — сказав Мерсьє, — за винятком недуги чи нещасного випадку. Хіба це не фігурувало в багатьох наших розмовах?

— Я ж не кажу напиватися, — сказав Кам'є, — а просто зробити по ковтку, щоб підбадьорити себе.

Вони зупинилися біля першого пабу.

— Без велосипеда, — сказав власник.

Мабуть, він сподівався, що йому дадуть на лапу.

— І що тепер? — сказав Кам'є.

— Ми можемо прив'язати його до ліхтарного стовпа, — сказав Мерсьє.

— Це б дало нам більшу свободу, — сказав Кам'є. І додав:
— Пересування.

В кінці таки скористалися перилами. Що дало той же результат.

— І що тепер? — сказав Мерсьє.

— Назад до життя без велосипеда? — сказав Кам'є.

— Ніколи! — сказав Мерсьє.

— Не зарікайся, — сказав Кам'є.

Так розмовляючи, вони переходили вулицю.

Сидячи в пабі, вони розмовляли про те і се, часом роблячи паузи, як завжди. Вони говорили, мовчали, слухали один одного, переставали слухати, як кому хотілося або як хто вважав за потрібне. Були хвилини, коли Кам'є не наважувався піднести до рота кухоль. Мерсьє також. Тоді менш слабкий підносив кухоль до рота найслабшому. Похмурі волохаті тіла обступали і обступали їх. Ставало все тісніше і тісніше. В цій розмові, незважаючи на все інше, крім інших пунктів, вибудувалися такі:

1. Рухатися далі в ту мить було не те що нонсенсом, а божевіллям.
2. Їм достатньо попросити Хелен дозволу залишитися на ніч.
3. Ніщо не зможе зупинити їх завтра на дорозі: ні град, ні дощ, ні сонце.
4. Їм немає чим собі дорікнути.
5. Те, що вони шукають, існує?
6. Що вони шукають?

7. Нема куди поспішати.

8. Всі їхні рішення щодо експедиції потребують обговорення в спокійних умовах.

9. Важливим є тільки одне: вирушити.

10. До дідька те все в будь-якому випадку.

На вулиці, йдучи рука попід руку, через декілька сотень ярдів Мерсьє звернув увагу Кам'є на те, що вони йдуть не нога в ногу.

— У тебе свій крок, — сказав Кам'є, — а в мене свій.

— Я тебе не звинувачую, — сказав Мерсьє, — але це виснажує.

Ми пересуваємося ривками.

— Краще скажи прямо: відпустити твою руку і йти окремо чи намагатися підлаштовуватися під твої ривки.

— Кам'є, Кам'є, — сказав Мерсьє, тиснувши йому руку.

Вони дійшли до перехрестя і зупинилися.

— Куди тепер? — сказав Кам'є.

— Ми в неоднозначному становищі, — сказав Мерсьє. — Я про розміщення будинку Хелен, якщо знаю, де ми знаходимося. І всі дороги з однаковим успіхом приведуть нас туди.

— Тоді давай повернемося, — сказав Кам'є.

— А як щодо того, що ми не повинні відступати? — сказав Мерсьє.

— Ми не можемо стояти тут всю ніч, немов двоє йолопів, — сказав Кам'є.

— Давай кинемо парасоль, — сказав Мерсьє. — Вона, під дією законів, про які ми нічого не знаємо, впаде певним чином. І тоді просто підемо у визначеному напрямку.

Парасолья відповіла: наліво! Вона була подібна на поранену пташку, на пташку поганих передвість, підстрілену мисливцями, яка з трепетом очікує свого *суп де грассе*. Подібність приголомшувала. Кам'є підняв її і повісив собі на кишеню.

— Сподіваюся, вона не зламалася, — сказав Мерсьє.

Тут їхню увагу привернула дивна фігура джентльмена, який, незважаючи на прохолоду, був лише у сюртуку і капелюсі. На одну мить їм здалося, що він іде в той бік, що і вони, адже дивилися йому в спину. Його руки, жестом кокетливого недоумка, високо підняті і широко розтягнуті, тримали поли. Він рухався обережно, але роблячи великі кроки.

— Ти не хочеш співати? — сказав Кам'є.

— Та ніби ні, — сказав Мерсьє.

Знову починався дощ. Та хіба він колись вщухав?

— Поквапмося, — сказав Кам'є.

— Чому ти запитав мене? — сказав Мерсьє.

Кам'є не поспішав із відповіддю. Нарешті він сказав:

— Я почув спів.

Вони зупинилися, щоб краще прислухатися.

— Я нічого не чую, — сказав Мерсьє.

— Але слух в тебе добрий, — сказав Кам'є. — Наскільки мені відомо.

— Непоганий, — сказав Мерсьє.

— Дивно, — сказав Кам'є.

— Ти досі його чуєш? — сказав Мерсьє.

— На весь світ лунає спів мішаного хору, — сказав Кам'є.

— Мабуть, це галюцинація.

— Можливо, — сказав Кам'є.

— Біжімо, — сказав Мерсьє.

Вони якийсь час, не зустрічаючи ні душі, бігли в темряві і мокроті. Коли ж перестали бігти, Мерсьє почав нарікати на те, в якому вигляді вони прийдуть у дім Хелен (бо промокли до нитки), на що Кам'є відповідав, як вони відразу ж роздягнуться і розвісять свої речі біля вогню або ж у шафці-сушці, де є гарячі труби.

— Давай подумаємо, — сказав Мерсьє, — чому ми не користуємося парасолею?

Кам'є поглянув на парасолу, яка тепер була в його руці. Він тримав її так, щоб могли зручніше бігти.

— Чого ж, можемо, — сказав Кам'є.

— Навіщо обтяжувати себе парасолею, — сказав Мерсьє, — якщо не розкриваємо її, коли в цьому є необхідність?

— Справді, — сказав Кам'є.

— Заради Бога, розкрий її, — сказав Мерсьє.

Але Кам'є це не вдалося.

— Дай сюди, — сказав Мерсьє.

Але й Мерсьє це не вдалося.

Це був момент, коли дощ, будучи представником світової зловтіхи, почав лити, немов з відра.

— Застрягло, — сказав Кам'є. — Не розкривається.

Мерсьє матюкнувся.

— Це ти до мене? — сказав Кам'є.

Мерсьє підніс високо над головою парасольою, а потім кинув об землю. Він знову матюкнувся. І на завершення всього, підвівши до неба обличчя — мокре, повне конвульсій, — сказав: «Та... щоб тебе...»

Він вже не міг приховувати відчаю, який не покидав його від ранку.

— Ти намагаєшся образити нашого маленького «омніомні»? — сказав Кам'є. — Ти ж знаєш. Це ж він тебе, а не ти його...

— Я б попросив міс Кам'є не втручатися в цю дискусію, — сказав Мерсьє.

— В тебе дах поїхав, — сказав Кам'є.

Перше, що вони побачили, був килим.

— Ти тільки глянь! — сказав Кам'є.

— Який мокет! — сказав Мерсьє.

— Неймовірно, — сказав Кам'є.

— Ніби й не бачив його ніколи до цього, — сказав Мерсьє, — а стільки років на ньому валяєшся.

— Я й не бачив до цього, — сказав Кам'є, — а тепер не можу забути.

— Хто б казав, — сказав Мерсьє.

Якщо килим і кидався їм того вечора в очі, то був не єдиним, що кидалося, адже був ще й какаду. Він, невпевнено вчепившись в гілку, підвішену до стелі в кутку, крутився туди-сюди. Він не спав, хоч була пізня година. Груді його піднімалися і опускалися, а пір'я при цьому з кожним подихом ледь-ледь тремтіло. Час від часу дзьоб розтулявся і залишався розтуленим. Тоді було видно, як рухається вістря чорного язика. Очі, які він ховав від світла, повні спантеличення й збентеження, були насторожені. Тремтіння пробігало його тілом, відлунюючи іронічним блиском.

— Є моє ліжко і є диван, — сказала Хелен.

— Вони ваші, — сказав Мерсьє. — Я не збираюся ні з ким спати.

— Зроби невеличкий відсос, — сказав Кам'є, — недовгий в усіх значеннях. Але більше нічого.

— Гаразд, — сказала Хелен. — Невеличкий відсос, але більше нічого.

— Я ляжу на підлозі, — сказав Мерсьє. — І почекаю на світанок. Зображення й обличчя будуть йти повз моє лице, дощ, ніби кігтями, періситиме по скляному даху, а ніч перебиратиме свої кольори. Мене охопить бажання кинутися з вікна, але я дам собі з цим раду.

Він прокричав: «Я дам собі з цим раду!»

Будучи знову на вулиці, вони намагалися пригадати, що ж зробили з велосипедом. Наплічник також зник.

— Ти бачив папугу? — сказав Мерсьє.

— Диво, — сказав Кам'є.

— Він стогнав уночі, — сказав Мерсьє.

Кам'є піддав це сумніву.

— Той стогін переслідуватиме мене до смерті, — сказав Мерсьє.

— Я й не знав, що в неї такий є, — сказав Кам'є. — От що переслідуватиме мене, то це її кіддермінстерський килим.

— Я теж не знав, — сказав Мерсьє. — Сказала, що він у неї вже не перший рік.

— Певна річ, вона бреше, — сказав Кам'є.

Дощ не вщухав. Вони не знали, куди податися, тому заховалися під аркою.

— Коли саме ти помітив, що наплічник зник? — сказав Мерсьє.

— Вранці, — сказав Кам'є, — коли ходив по свої сульфаміди.

— Я не бачу й слідів парасолі, — сказав Мерсьє.

Кам'є, зсутулившись і розвівши руки, дивився на себе так, ніби мова йшла про гудзик.

— Ми, мабуть, залишили її в Хелен, — сказав Кам'є.

— В мене таке враження, — сказав Мерсьє, — що якщо ми не виберемося з цього міста сьогодні, то вже ніколи цього не зробимо. Тому подумаймо двічі, перед тим як почнемо намагатися...

Він ледь не сказав «відігратися».

— Що саме було в наплічнику? — сказав Кам'є.

— Туалетні причандалля та речі першої необхідності, — сказав Мерсьє.

— Яка розкіш, — сказав Кам'є.

— Декілька пар шкарпеток, — сказав Мерсьє, — і одні панталони.

— Боже, — сказав Кам'є.

— Щось істівне, — сказав Мерсьє.

— Гниль, яку давно слід викинути, — сказав Кам'є.

— За тієї умови, що ми знайдемо наплічник, — сказав Мерсьє.

— Давай сядемо в перший же експрес на південь! — схлипнув Кам'є. Потім додав, більш спокійно: — Тоді в нас не буде спокуси вийти на першій зупинці.

— І чому на південь, а не на північ, схід чи захід?

— Я волів би на південь, — сказав Кам'є.

— І це достатнє обґрунтування? — сказав Мерсьє.

— Це найближчий вокзал, — сказав Кам'є.

— Правда, — сказав Мерсьє.

Він вийшов на вулицю і подивився на те, на що й завжди дивився: на небо, на сіре покривало.

— Безкінечно свинцеве, — сказав Мерсьє, повертаючись під арку. — Без парасолі ми потонемо, немов щурі.

Кам'є розкритикував таке порівняння.

— Немов щурі, — сказав Мерсьє.

— Навіть якщо би ми мали парасолю, — сказав Кам'є, — то не змогли б нею скористатися, адже вона поламана.

— Що за новини? — запитав Мерсьє.

— Ми поламали її вчора, — сказав Кам'є. — То була твоя ідея.

Мерсьє обхопив голову руками. Поступово він пригадав ту сцену. Він виструнчився у повний зріст.

— Ходи, — сказав він. — Нема чого шкодувати.

— Будемо одягати плащ по черзі, — сказав Кам'є.

— Ми будемо в потязі, — сказав Мерсьє. — Гнатимемось на південь.

— Крізь мокрі вікна, — сказав Кам'є, — ми намагаємося порохувати корів, які жалібно трусяться під непевним захистом огорож. Злітають граки, мокрі і брудні. Але довкола повільно розвиднюється, і ми прибуваємо у діамантове світіння чудового зимового пообіддя. Виглядає як Монако.

— Здається, я вже сорок вісім годин і крихти в роті не мав, але не відчуваю голоду, — сказав Мерсьє.

— Їсти необхідно, — сказав Кам'є і порівняв шлунок з сечовим міхуром.

— До речі, — сказав Мерсьє, — як твоя кіста?

— Мовчить, — сказав Кам'є, — але готує штурм.

— І що ти робитимеш?

— Волю про це не думати, — сказав Кам'є.

— Я б не відмовився від різка з кремом, — сказав Мерсьє.

— Почекай тут, — сказав Кам'є.

— Ні! — скрикнув Мерсьє. — Не залишай мене! Не покидаймо один одного!

Кам'є вийшов з-під арки і почав переходити вулицю.

Мерсьє продовжував його кликати, а Кам'є знаходив такі відмовки, настільки недоумкуваті, що й соромно їх тут наводити.

— Хтось інший би образився, але не я, не за цих обставин, — сказав Кам'є. — Адже я кажу собі: часи важкі, а Мерсьє... ну... — Він кинувся на Мерсьє, який успішно відстрибнув. — Я просто хотів тебе обійняти. Що ж, обійму іншим разом, якщо не забуду про це.

Він вийшов під дощ і зник. Залишившись під аркою сам, Мерсьє почав ходити туди-сюди, поглинений гіркими роздумами. Це вперше від вчорашнього ранку вони розійшлися. Зненацька підвівши очі, ніби вже не може дивитися на якесь видовище, він помітив двох дітей, маленького хлопчика і маленьку дівчинку, які стояли і дивилися на нього. На обох були однакові дощовики з каптурами. В хлопчика був ще ранець. Вони трималися за руки.

— Тату! — одночасно або майже одночасно скрикнули вони.

— Доброго вечора, мої дітки, — сказав Мерсьє. — Вимітайтеся звідси.

Але вони не виміталися, а, махаючи руками, продовжували стояти. Нарешті дівчинка вивільнила свою руку й подалася до того, кого вони назвали «татом». Вона простягнула до нього руки так, ніби сподівалася на поцілунок або хоча б обійми. Хлопчик, хоч і з помітною недовірою, зробив те саме. Мерсьє підняв ногу і тупнув нею по панелі. «Геть!» — закричав він. Він кинувся на них, божевільно жестикулюючи. Вони відійшли на тротуар і зупинилися. «Я кому сказав!» Він знову кинувся на них, і вони почали тікати, але невдовзі зупинилися й озирнулися. Те, що вони побачили, повинно було неабияк їх налякати, адже, почавши знову бігти, вони вже не зупинялися, а бігли доти, доки не зникли в одній з бічних вулиць. Стосовно нещасного Мерсьє, то, переконавшись, що небезпека позаду,

весь мокрий, він повернувся під арку і продовжив свої роздуми якщо не з того місця, де зупинився, то хоч приблизно.

Думки Мерсьє відрізнялися тим, що, які б хвили не накочувалися, а накочувалися все на ті самі камені. Це, мабуть, були навіть не роздуми, а темний потік, в якому минуле і майбутнє зливалися і текли разом над завжди відсутнім теперішнім. Ех, ну що ж.

— Ось, — сказав Кам'є. — Сподіваюся, ти не хвилювався.

Мерсьє розгорнув з паперу тістечко і поклав собі на долоню. Він нахилився вперед і вниз так, аж ніс ледь не торкався тістечка, втім, і очі також не пасли задніх. З такого положення він кинув довгий погляд на Кам'є, повний недовіри.

— Кремовий ріжок, — сказав Кам'є. — Найкраще, що я зумів знайти.

Мерсьє, будучи далі зігнутих вдвоє, підійшов до виходу з арки, де було світліше, і продовжив розглядання тістечка.

— Він повний крему, — сказав Кам'є.

Мерсьє повільно стиснув кулак, і тістечко розхлюпнулося поміж пальців. На очі йому накотилися сльози. Кам'є підійшов, щоб краще бачити. Сльози лилися повними зморщок щоками і зникали в бороді. Обличчя залишалося незворушним. Очі, далі залиті слізьми, здавалося, втупилися в щось на землі.

— Якщо ти не хотів його, — сказав Кам'є, — то краще було віддати собаці або дитині.

— Я в сльозах, — сказав Мерсьє. — Не перебивай.

Коли сльози вщухли, Кам'є сказав:

— Дозволь мені запропонувати тобі наш носовичок.

— Є дні, — сказав Мерсьє, — коли щохвилини хтось народжується. І тоді світ повний маленьких сраних Мерсьє. Це пекло. І кінця цьому нема!

— Годі, — сказав Кам'є. — Ти подібний на велику S. Років дев'яності.

— Якби ж то, — сказав Мерсьє, витираючи руку об штани. — Я готовий повзти далі.

— Я йду, — сказав Кам'є.

— Залишаєш мене на свавілля долі, — сказав Мерсьє. — Я знав, що так буде.

— Ти знаєш мої дрібні особливості, — сказав Кам'є.

— Ні, — сказав Мерсьє, — але сподівався, що допоможеш мені перебути свій час.

— Я можу допомогти, — сказав Кам'є. — Але не воскресити тебе.

— Візьми мене за руку, — сказав Мерсьє. — І відведи мене звідси. Я буду лашитися до тебе так, ніби собака або малюк. І настане день...

В повітрі пролунав свист гальм, а за ними крик і удар. Мерсьє і Кам'є поквапилися на вулицю (позволікавши) і були нагороджені видовищем великої повної жінки, яка корчилася на землі, але яку згодом заступив натовп роззяв. Безлад її одягу відкривав їм огром її білизни, яка була білою. Кровотеча, з однієї або більше ран, вже була румовищем.

— Ех, — сказав Мерсьє. — Цього я й потребував. Почуваюся новою людиною.

Він справді переродився.

— Нехай це буде уроком для нас, — сказав Кам'є.

— Тобто? — сказав Мерсьє.

— Ніколи не розчаровуватися, — сказав Кам'є, — і не втрачати віру у життя.

— Хух, — сказав Мерсьє. — Я думав, ти мав на увазі щось інше.

Коли вони йшли, повз проїхала швидка допомога, яка прямувала до місця аварії.

— Перепрошую? — сказав Кам'є.

— Який сором, — сказав Мерсьє.

— Я не розумію, — сказав Кам'є.

— Шість циліндрів, — сказав Мерсьє.

— І що з цього? — сказав Кам'є.

— А ще говорять про нестачу бензину, — сказав Мерсьє.

— Жертв, мабуть, більше, ніж одна, — сказав Кам'є.

— Це може бути і дитина, — сказав Мерсьє. — Хоч їм і без різниці.

Дощ лив, ніби з гарної лійки. Мерсьє йшов з піднятим догори чолом, яке час до часу витирив рукою. Він вже давно не мився.

Конспект двох попередніх розділів

1

Вступ.

Зустріч Мерсьє і Кам'є.
Площа святого Рута.
Бук.
Дощ.
Укриття.
Собаки.
Сум Кам'є.
Доглядач.
Велосипед.
Розмови з доглядачем.
Мерсьє і Кам'є радяться.
Результати наради.
Випогоджування, але запізно.
Дзвін.
Мерсьє і Кам'є вирушили.

2

Місто під час грози.
Мерсьє і Кам'є в дорозі до каналу.
Вид на канал.
Велосипед.
Перший паб.
Мерсьє і Кам'є радяться.
Результати наради.

Мерсьє і Кам'є в дорозі до Хелен.
Сумніви в дорозі.
Парасоля.
Чоловік у сюртуку.
Дощ.
Кам'є чує спів.
Мерсьє і Кам'є біжать.
Парасоля.
Злива.
Сумніви Мерсьє.
В Хелен.
Какаду.
Кіддермінстерський килим.
Наступний день.
Дощ.
Зникнення наплічника, велосипеда і парасолі. Арка.
Мерсьє і Кам'є радяться.
Результати наради.
Відбуття Кам'є.
Сумніви Мерсьє.
Мерсьє і діти.
Повернення Кам'є.
Кремовий ріжок.
Сумніви Мерсьє.
Повна жінка.
Мерсьє і Кам'є вирушають.
Дощ на обличчі Мерсьє.

Гадаю, єдина дитина. Я народився в Р. Мої батьки родом з Q. Це від них, разом з блідою спірохетою, я отримав великий ніс, залишки якого перед вами. Вони були суворі зі мною, але справедливі. За найменшу провину він лупцював мене до крові своїм ременем для правки бритв. Але ніколи не забував нагадати моїй мамі, щоб обробила мої рани йодом або перманганатом калію. Звідси й випливають мій недовірливий характер та похмурість. Я не мав хисту до набування знань, тому в тринадцять років мене забрали зі школи і поселили неподалік у фермерів. Небо, як вони це пояснювали, відмовило їм у власному нащадку, тому вони, зі всією природною жорстокістю, накинулися на мене. А коли мої батьки померли в залізничній катастрофі, всиновили мене за всіма необхідними звичаями та формами, зумовленими законом. Але, будучи слабким тілом не менше, ніж розумом, я був для них постійним джерелом розчарувань. Борознити ниву, косити, копати було для мене настільки заважкою працею, що, коли мене спонукали до неї, я валився з ніг. Навіть доглядаючи за вівцями, коровами, козами, свинями, вкладаючи в це всі сили, ніколи не міг їх задовольнити. Адже худоба, залишена без нагляду, потрапляла на чужі території, а там вже допадалася до овочів, фруктів і квітів. Тут ще слід додати, що я не міг рахувати більше ніж до десяти, а тому в повному складі отари ніколи не поверталися. І цим мені також, хоч і заслужено, втім, докоряли. Єдине заняття, яким я міг похвастатися, де я досягав хоч і невеликого, але успіху, — забій ягнят, телят, козенят, поросят, але за умови, що вони були ще не зіпсовані, а повні невинності й довіри. Цим я й обмежив свою діяльність, коли мені виповнилося п'ятнадцять років. Я досі зберігаю вдома декілька малих — порівняно малих — баранячих яєчок з тих часів. Для птахів я також був жахіттям, хоч і елегантним. В мене був свій спосіб душити гусей, який викликав у всіх захват і заздрість. О, я знаю, що ви мене слухаєте хіба в піввуха, та й то неохоче, але це нічого не означає. Адже моє життя позаду, і єдина радість, яка мені залишилася, — проговорювати вголос дні, які, на щастя, минули раз і назавжди. В двадцять років або, можливо, в дев'ятнадцять, будучи достатньо

незграбним, щоб залізти під спідницю доярці, я тікав під покривалом ночі, адже за мною спостерігали. Я користався з нагоди й підпалював сараї, зерносковища і стайні. Але вогонь тут же погасила злива, якої ніхто не міг передбачити, адже на момент підпалу небо було таким зоряним. Це було п'ятдесят років тому, а здається, що п'ятсот. — Він змахнув своїм ціпком і поклав його на стілець. — П'ятсот років тому! — крикнув.

Потяг скинув швидкість. Мерсьє і Кам'є обмінялися поглядами. Потяг зупинився.

— Лишенько, — сказав Мерсьє. — Він зупиняється біля кожного стовпа.

Потяг рушив з місця.

— Ми могли зійти, — сказав Мерсьє. — Тепер вже пізно.

— На наступній зупинці, — сказав старигань, — зійдете зі мною.

— Це все змінює, — сказав Мерсьє.

— Помічник м'ясника, — сказав старигань, — помічник торговця пташиним м'ясом, помічник шкуродера, помічник трунаря, помічник паламаря, труп на трупі, ось вам і все моє життя. Базікання було моїм порятунком, щодня трохи більше, трохи краще. Слід зазначити, що це також в мене в крові, адже мій батько був зачатий священиком. Це знали всі. Я накидався на генделі і борделі. «Друзі, — казав я, так і не навчившись писати, — друзі, Гомер каже нам, Іліада, пісня 3, рядок 85 і наступні, в чому полягає щастя тут, на землі, то і є щастям». Ох, ну й язик в мене! Ροτορομροs sсrοtοn εvοηε! Отак, гаряче і сильно! Почув це на вечірніх курсах, — він зайшовся реготом. — На безкоштовних лекціях для спраглих світла розвалин. Ροτορομροs sсrοtοn εvοηε. «Геть звідси, казав я, — з відважними серцями і яйцями в чоботах, і повертайтеся завтра, і скажіть своїм жінкам, щоб ішли ганяти мавп у пеклі». Були й миті розчулення. Тоді я, залитий кров'ю, підводився і знову накидався. Йолопи, клятві вилупки і, Боже, дешевий сморід туалетних дір. Я вривався на їхні весілля, похорони, танці і хрестини. Мені почали радіти. Ще років десять — і я став би популярним. Втім, потім я отримав ферму, навіть краще — дві ферми, адже їх стільки й було. Хай благословенними будуть їхні серця, адже любили мене до кінця. Все це було вчасним, адже ніс мій вже починав провалюватися. Люди менше тебе люблять, коли твій ніс провалюється.

Потяг сповільнив рух. Мерсьє і Кам'є підняли ноги, щоб дати стариганеві пройти. Потяг зупинився.

— Не зійдете? — сказав старигань. — Правильно. Тут хіба прокляті сходять.

На ньому були гетри, жовтий капелюх і потертий сюртук, який сягав колін. Він зійшов з потяга, грюкнув дверима і підвів до них своє бридке лице.

Потяг рушив.

— Прощайте, прощайте, — кричав містер Меден, — вони любили мене до кінця, вони любили...

Мерсьє дивився, як він стоїть на платформі, не помічаючи пасажирів, які квапилися до виходу, як схилив голову, аж поки не опустив її на руки, які спочивали на ціпку.

З яким полегшенням він підвів очі до неба після цієї метушні, з яким полегшенням знову за старе.

— В новому світлі, — сказав Мерсьє, — повністю в новому світлі.

Кам'є протер віконце рукавом, схопивши його долонею і чотирма зігнутими пальцями.

— Це кінець, — сказав Мерсьє. — От-от... — Він зробив паузу, щоб подумати. — Це майже добиває мене.

— Видимість нульова, — сказав Кам'є.

— Ти залишаєшся на диво спокійним, — сказав Мерсьє. — Чи маю я рацію, гадаючи, що ти скористався з мого становища й обрав цей катафалк замість експреса, про який ми домовилися?

Кам'є щось пробурмотів про спалені мости і непристойність поспіху.

— Я знав, — сказав Мерсьє. — Ти скористався моїм становищем. Я б вистрибнув з вікна, якби не боявся вивихнути щиколотку.

— Я все поясню, — сказав Кам'є.

— Ти нічого не поясниш, — сказав Мерсьє. — Ти скористався моєю слабкістю. Ти вдав, що ми сідаємо в експрес, а насправді... — Його обличчя розпливлося. Слова підводять мене і дають приховати те, що відчуваю.

— Але твоя слабкість, — сказав Кам'є, — саме і спонукала мене так зробити.

— Поясни, — сказав Мерсьє.

— В тому становищі, в якому ти був, — сказав Кам'є, — неможливо було їхати, але й залишатися не можна було.

— Дешева відмовка, — сказав Мерсьє.

— Ми зйдемо на наступній зупинці, — сказав Кам'є. — І вирішимо, що робити. Якщо відчуємо, що можемо їхати далі, то поїдемо. Ми втратимо дві години. Хіба це не дріб'язки?

— Я б не хотів казати... — сказав Мерсьє.

— З другого боку, якщо ми відчуємо, що не хочемо повернутися в місто...

— В місто! — скрикнув Мерсьє.

— В місто, — сказав Кам'є. — Нам слід повернутися у місто.

— Але ми щойно поїхали з міста, — сказав Мерсьє, — а ти вже говориш про повернення.

— Коли ми поїхали, — сказав Мерсьє, — це було необхідністю. Тому ми й поїхали. Але ми не діти, і в необхідності є свої викиди. Якщо раніше вона вирішила вести нас вперед, а тепер вирішує вести назад — чи слід нам чинити цьому опір? Гадаю, що ні.

— Єдина необхідність, яку я знаю, — сказав Мерсьє, — це те, що нам слід втекти з того пекла настільки швидко, наскільки можливо.

— Залежить від того, як на це дивитися, — сказав Кам'є. — Ніколи не довіряй вітру, який дме в твої вітрила. Він старий вже.

Мерсьє стримував себе.

— Третя й остання можливість, — сказав Кам'є, — адже жодну не слід відкидати, полягає в тому, що ми приймаємо героїчне рішення лишитися. В такому випадку ми маємо все, чого я потребую.

— Село — одна довга вулиця, все ніби підігнано під лінію: будинки, крамниці, паби, дві станції, залізнична і заправка, дві церкви, цвинтар і так далі.

— Візьми плащ, — сказав Кам'є.

— Я не розтану, — сказав Мерсьє.

Вони зайшли в готель.

— Хибна адреса, — сказав чоловік. — Це «Клап і сини». Доставка фруктів і овочів оптом.

— І що схиляє вас до думки, — сказав Кам'є, — що в нас немає справ з Клапом чи з якимсь з його гнилих продуктів?

Вони повернулися на вулицю.

— Це готель, — сказав Кам'є, — чи рибна крамниця?

Цей чоловік їх впустив. Він був збентежений.

— Заходьте, джентльмени, — сказав він. — Це не «Савой», але... Як краще сказати? — він зміряв їх поглядом. — Як сказати?

— Скажіть як є, — сказав Кам'є, — не мучте нас.

— Тут... затишно. Кращого слова й не знайдеш. Патрік! — крикнув він. — Але є ще одне слово, — додав він, — це... gemütlich.

— Він вважає нас мандрівниками, — сказав Мерсьє.

— Ах, — сказав чоловік, потираючи руки, — фізіогноміка — моє слабке місце. Не кожного дня мені випадає честь... — він завагався. — Не кожного дня я маю честь, — сказав він. — Патрік!

— Щодо мене, — сказав Мерсьє, — я радий нарешті вас зустріти, адже ви давно переслідуйте мене.

— Ах, — сказав чоловік.

— Так, сер, — сказав Мерсьє. — Найчастіше ви являєтеся мені, коли я переступаю поріг або стою біля вікна. За вашою спиною світло і радість, які повинні би розмивати риси вашого обличчя, але не розмивають. Ви посміхаєтеся. Ймовірно, що ви навіть не бачите мене, стоячи з іншого боку вулиці, погрузнувши в тіні. Я також посміхаюся і йду далі. Ви бачите мене в своїх снах, містере Гал?

— Дозвольте вам допомогти, — сказав чоловік.

— Для мене це щастя нарешті вас зустріти, — сказав Мерсьє, — та ще й за таких радісних обставин.

— З чим допомогти? — сказав Кам'є.

— Ну... — сказав чоловік. — З плащами, капелюхами. Як сказати? Патрік!

— Погляньте на нас, — сказав Кам'є. — Хіба ми в капелюхах? Чи ми, без власного відома, в рукавицях?

— Носія для наших валіз, — сказав Мерсьє. — Чого ви чекаєте?

— Патрік! — крикнув чоловік.

— Помста! — крикнув Мерсьє, роблячи крок назад.

Того дня був ярмарок. Зал був повний фермерами, торговцями тваринами і до них подібними. Але тварини були вже далеко, під окрики пастухів йшли розбитими дорогами. Одні повернуться ввечері в свої стайні, а інші — в нові, про які ще не знають. За чередою мокрих овець котиться віз. Пастухи тримаються за свої кінцівки крізь кишені штанів.

Мерсьє сперся рукою об стійку, а Кам'є — спиною.

— Вони жеруть навіть не знімаючи капелюхів, — сказав він.
— Де він тепер? — сказав Мерсьє.
— За дверима, — сказав Кам'є. — Спостерігає за нами.
— Його зуби видно? — сказав Мерсьє.
— Він прикрив рот рукою, — сказав Кам'є.
— Я не запитую, чи його рот прикритий рукою, — сказав Мерсьє. — Я запитую, чи видно його зуби.
— Ні, не видно, — сказав Кам'є. — Завдяки руці, яка ховає їх.
— Що ми тут робимо? — сказав Мерсьє.
— Спочатку поїмо, — сказав Кам'є. — Що в нас сьогодні, бармене?
Бармен перерахував страви.
— Мені салат з рибою, — сказав Кам'є. — І з голландським соусом.
— Сьогодні нема, — сказав бармен.
— Тоді сендвіч, — сказав Кам'є.
— Щойно закінчилися, — сказав бармен. Він чув, що з них краще покпинити.
— Он як, — сказав Мерсьє і повернувся до Кам'є. — Що це за ночівля? Що це за подорож?
В цю мить все виглядало так, що їхня мандрівка не вдалася. Якщо цього й не трапилося, то тільки завдяки Кам'є, який був втіленням винахідливості та добродушності.
— Мерсьє, — сказав він, — залиш це на мене.
— Зроби щось, заради Бога, — сказав Мерсьє. — Зробиш? Чому я завжди маю все робити?
— Поклич свого роботодавця, — сказав Кам'є.
Бармен ніяк не зреагував.
— Поклич, — сказав Мерсьє. — Поклич, якщо тобі кажуть. Видай з себе звук, який він почує будь-де і не переплутає. Або кивни так, щоб ніхто цього не помітив, крім нього, щоб він аж біг сюди.
Але той, кого кликав Мерсьє, вже стояв поряд.
— Чи можу я порозмовляти з власником?
— Я менеджер, — сказав менеджер, адже був менеджером.
— Виявляється, більше немає сендвічів, — сказав Мерсьє. — У вас дивний спосіб займатися менеджментом, менеджере. Що з вашими зубами? Чи це ви називаєте gemütlich?

Менеджер вдав замисленого. Він не любив проблем. Кінці його повислих вус, здавалося, от-от торкнуться одне одного. Бармен дивився на нього. Мерсьє розчулили декілька сивих волосин на голові, які він з кокетством зачесав назад. Містер Гал ніколи не являвся йому таким, а завжди був бадьорим і усміхненим.

— Що ж, — сказав Мерсьє. — Годі про це. Нестача продуктів цілком природне явище.

— У вас, бува, нема вільної кімнати? — сказав Кам'є. — Де б мій друг міг перепочити? Він з ніг валиться від втоми. — Він нахилився до менеджера і прошепотів йому щось на вухо.

— Його мама? — сказав менеджер.

— Моя мама? — сказав Мерсьє. — Вона померла, народжуючи мене, курва. Воліла померти, ніж зустрітися зі мною поглядом. До чого це ти? — сказав він до Кам'є. — Ти не поважаєш мою сім'ю?

— Я можу дати вам кімнату, — сказав менеджер, — але, певна річ...

— Ненадовго, — сказав Кам'є. — Він валиться з ніг.

— Давай, жахіття моїх ночей, — сказав Мерсьє, — ти не можеш відмовити мені в цьому.

— Платити, втім, доведеться як за добу, — сказав менеджер.

— На найвищому поверсі, — сказав Мерсьє, — щоб я міг при потребі викинутися з вікна.

— Ви залишитеся з ним? — сказав менеджер.

— До кінця, — сказав Кам'є.

— Патрік! — крикнув менеджер. — Де Патрік? — сказав він до бармена.

— Захворів, — сказав бармен.

— Тобто? — сказав менеджер. — Я бачив його вчора ввечері. Мені навіть здалося, що щойно його бачив.

— Захворів, — сказав бармен. — Кажуть, що безнадійний випадок.

— Що з ним? — сказав менеджер.

— Не знаю, — сказав бармен.

— І чому мене не повідомили? — сказав менеджер.

— Ми думали, що ви знаєте, — сказав бармен.

— А хто каже, що це серйозно? — сказав менеджер.

— Пліткують, — сказав бармен.

— І де він? — сказав менеджер.

— Дідько з вашим Патріком! — сказав Мерсьє. — Ви хочете мене добити?

— Покажи джентльменам кімнату, прийми замовлення й повертайся, — сказав менеджер.

— Шосту? — сказав бармен.

— Або сьому, — сказав менеджер. — Як волітимуть джентльмени.

Він спостерігав, як вони йдуть. Потім налив собі у склянку і випив одним ковтком.

— Містере Грейвс, — сказав він, — вип'єте чогось?

— Мила пара, — сказав містер Грейвс.

— Нічого, — сказав менеджер. — Я вже звик.

— І де ви, дозвольте запитати, звикли до цього? — сказав містер Грейвс. — Не в нас.

— Де? — сказав менеджер. Він заплющив очі та намагався побачити те, що досі було дорогим для нього. — У вчителів.

— Радий це чути, — сказав містер Грейвс. — Гарного вам дня.

Містер Грейвс блукав поглядом по залу, даючи знак селякам, щоб ті йшли.

Менеджер побажав у відповідь того ж.

Містер Грейвс відповів не відразу, зосередившись на тому, як все зникло, даючи простір маленькій середньовічній площі, де мовчазні тіні, вкутані по шию, йшли по глибокому снігу.

— Вони взяли обидві, — сказав бармен.

Містер Грейвс повернувся до нього.

— Вони замовили пляшку солоду, — сказав бармен.

— А розраховалися? — сказав містер Гаст.

— Так, — сказав бармен.

— Все інше неважливо, — сказав містер Гаст.

— Мені вони не подобаються, — сказав бармен. — Особливо довгий шланг з бородою. Проти малого товстуна нічого не маю.

— Не лізь не в свою справу, — сказав містер Гаст.

Він відійшов і став біля дверей, щоб попрощатися з відвідувачами, які, вочевидь, вже збиралися йти. Деякі сідали в старі форди, а деякі розходилися по селі у пошуку дрібних угод. Інші ж стояли під дощем і говорили, ніби дощ їх взагалі не діяв. Можливо, з точки зору професіоналізму, їм було настільки приємно, що він падає,

що їм приносило задоволення те, що вони стоять під ним і мокнуть. Невдовзі вони розповзуться. Кожен поспішає до свого маленького королівства, до своїх дружин, які чекають на них, до худоби і собак, які прислухаються, чи не повертається, бува, їхній пан.

Містер Гаст повернувся до зали.

— Ти їх обслужив? — сказав він.

— Так, — сказав бармен.

— Вони більше нічого не бажали? — сказав містер Гаст.

— Хіба щоб їх не турбували, — сказав бармен.

— Де Патрік? — сказав містер Гаст. — Вдома чи в лікарні?

— Здається, вдома, — сказав бармен. — Але стверджувати не беруся.

— Ти нічого не знаєш, — сказав містер Гаст.

— Я виконую свою роботу, — сказав бармен. — Мої обов'язки для мене на першому місці.

— Краще й не скажеш, — сказав містер Гаст. — Так стають великими. — Він пішов до дверей. — Якщо про мене запитуватимуть, то скажи, що я ненадовго вийшов.

Він таки вийшов і таки ненадовго.

— Мертвий, — сказав він.

Бармен швидко витер руки і перехрестився.

— Його останні слова, — сказав містер Гаст, — перед тим, як він помер, були нерозбірливими. Чого не скажеш про передостанні, дуже йому властиві. «Пива, пінту пива, заради Бога», — казав він.

— То що з ним таки трапилось? — сказав бармен.

— І скільки ви йому винні? — сказав бармен.

— Він отримував зарплату по суботах, як і всі, — сказав бармен.

— Дріб'язок, — сказав містер Гаст. — Надішлю вінок.

— Добрий він був чолов'яга. Таких мало, — сказав бармен.

Містер Гаст знизав плечима.

— Де Тереза? — сказав він. — Тільки не кажи, що й вона захворіла. Терезо! — крикнув він.

— В туалеті, — сказав бармен.

— Все ти знаєш, — сказав містер Гаст.

— Іду! — крикнула Тереза.

З'явилася цицькаста покоївка, під пахвою мала тацю, а в руці ганчірку.

— Поглянь на цей свинарник, — сказав містер Гаст.

У залу зайшов чоловік. Він був у кепці, у шинелі в значках і кишенях, в бриджах для їзди верхи та у гірських черевиках. Його спина була зігнута від ваги наплічника, набитого так, що ледь не тріщали шви, а в руках він мав палицю. Він перейшов навкоси залу, похитуючись від ваги, човгаючи черевиками, підбитими цвяхами.

Декого краще описувати відразу, нічого не забуваючи, — тих, хто здатен зникнути і більше не повернутися.

— Мій паркет, — сказав містер Гаст.

— Води, — сказав містер Конейр.

Містер Гаст і бармен навіть не поворухнулися. Якби містер Гаст поворухнувся, то й бармен зробив би те саме. Але містер Гаст не рухався, відтак і бармен не рухався.

— Спочатку води, — сказав містер Конейр, — а тоді випивка. Дякую. Знову. Дякую. Досить.

Він зняв наплічник.

— Джину, — сказав містер Конейр.

Він зняв кепку, а потім помахав нею в усі напрямки. А тоді знову натягнув на сяючу голову.

— Перед вами, джентльмени, — сказав він, — чоловік. Скористайтеся цим. Я прийшов сюди з серця газової камери, не зупиняючись, за винятком двох разів, коли мені потрібно було... — Він озирнувся. Помітив Терезу, зіперся об барну стійку і продовжив розповідь, переводячи очі з містера Гаста на бармена, з бармена на містера Гаста, ніби намагався впевнитися, що його слова зробили свою справу. Потім, підвівшись, сказав: — Потрохи й часто, потрохи й часто, обережно, обережно, ось до чого я дійшов. — Він зиркнув на Терезу і розреготався. — Де ваші «зручності»? — запитав він, додавши: — Зручності. Вони називають це «зручностями»!

Містер Гаст описав дорогу до них.

— Як плутано, — сказав містер Конейр. — Вся ця понура вихована таємничість. От у Франкфурті, зійшовши з потяга, що бачиш першим? Єдине слово: NIER⁴. Джин.

— Чистий? — запитав містер Гаст.

Містер Конейр відступив назад і став у позу.

— Як гадаєте, скільки мені років? Кажіть. Не шкодуйте мене.

Містер Гаст назвав цифру.

— Дідько, — сказав містер Конейр. — За першим разом.

— Лисина вводить в оману, — сказав містер Гаст.

— Годі, — сказав містер Конейр. — Отже, у дворі?

— В кінці ліворуч, — сказав містер Гаст.

— І я звідси опинюся там? — сказав містер Конейр.

Містер Гаст повторив настанову.

— Краще йти, — сказав містер Конейр.

Він подався до дверей, сповільнивши ходу, щоб зіткнутися з Терезою.

— Привіт, солоденька, — сказав він.

— Сер, — сказала вона.

— Яка милість, — сказав містер Конейр. Біля дверей він обернувся. — А люб'язність! А люб'язність яка!

Містер Гаст і бармен зиркнули один на одного.

— Геть! — сказав містер Гаст, а потім заговорив до Терези: — Ти б не могла бути привабливішою?

— Старий покидьок, — сказала Тереза.

— Ніхто не просить тебе качатися по підлозі. — Він почав ходити туди-сюди, потім, набравшись рішучості, зупинився і сказав: — Припиніть те, що робите. Зберіть себе до купи. Я буду міркувати про гостя, цю дику і милу тварину. Прикро, що Патрік мене не чує.

Він відкинув голову, заклав руки за спину і почав міркувати. Говорячи, він бачив перед собою маленьке віконце, яке виходило в пустку, де була хіба одна тростина, на яку ніколи не падала тінь. Вдалині, то тут, то там, де небо і землю ніби з'єднує шов, проступає залите сонцем потойбіччя. Здається, осіннє пообіддя, кінець листопада. Маленька пляма, яка, наближаючись, набуває форми, — кінь, який тягне вкритий вагончик. Вагонник йде попереду, махаючи батоном. На ньому важке світле пальто, поли якого волочаться по землі. Можливо, він навіть щасливий, адже щось наспівує. Час від часу озирається, щоб глянути всередину вагона. Коли він наближається ще більше, видно, що він молодий, підіймає голову і посміхається.

— На сьогодні все, — сказав містер Гаст. — Засвоюйте. Це плоди вічного публічного підлабузництва та потаємного виття. Дарую вам їх. Якщо про мене запитуватимуть, то кажіть, що мене нема. Покличте мене о шостій, як завжди.

— Щось в цьому, що він каже, є, — сказав Джордж.

— В цьому всі чоловіки, — сказала Тереза. — Нічим не кращі за мавп.

З'явився знову містер Конейр, радий, що так швидко впорався.

— Було важко, але я дав собі раду. Я дав собі раду, — ним аж сіпнуло. — Гарно у вас тут. Що будемо пити? Користуйтеся нагодою. Відчуваю, що моє пекло от-от знову мене покличе.

Джордж погодився.

— За вас, сер, — сказав він.

— А то! А то! — сказав містер Конейр. — Ніхто цього не заслуговує більше. А наш бутон троянди до нас не приєднається?

— Вона заміжня, — сказав Джордж. — І мати трьох дітей.

— Тьху на тебе! — крикнув містер Конейр. — Хіба таке можна казати?

— Тебе пригощають портвейном, — сказав Джордж. Тереза стала за барну стійку.

— Коли я думаю, що це означає, — сказав містер Конейр. — Розірвана плоть! Порвана мила дівка! Крики! Кров! Слиз! Послід! — він затулював долонями очі. — Послід! — крикнув він.

— Всього вам найкращого, — сказала Тереза.

— Пийте, пийте, — сказав містер Конейр. — Не звертайте на мене уваги. Яка гидота! Яка гидота!

Він розтулював руки і побачив, як вони дивляться на нього і посміхаються.

— Пробачте, — сказав він. — Коли я думаю про жінок, то думаю про дів. Я не можу нічого з цим зробити. В них нема волосся, вони не пісяють і не какають.

— Облиште це, — сказав Джордж.

— Я прийняв вас за діву, — сказав містер Конейр. — Клянуся, що не підлещуюсь. Гарну і повненьку, пружну, з персами — одними на тисячу, з сідницями — одними на мільйон, з стегнами... — він замовк. — Негарно, — сказав і застиг.

Тереза повернулася до роботи.

— Я підійшов до причини мого візиту, — сказав містер Конейр. — Ви, бува, не знаєте чоловіка, якого звати Кам'є?

— Ні, — сказав Джордж.

— Дивно, — сказав містер Конейр. — Беручи до уваги те, що ми мали сьогодні тут зустрітися. Ось його візитка.

Джордж прочитав:

Ф. К. Кам'є
Приватний детектив
Втілення розсудливості

— Ніколи не чув, — сказав Джордж.

— Низький і повний, — сказав містер Конейр, — рум'яне обличчя, рідке волосся, чотири підборіддя, пузо, криві ноги, свинячі очі.

— Наверху є двоє, — сказав Джордж. — Нещодавно прийшли.

— А інший як виглядає? — сказав містер Конейр.

— Довгий худорлявий шланг з бородою, — сказав Джордж. — Ледь тримається на ногах. З хворим виразом обличчя.

— Це він, — сказав містер Конейр. — Це вони. Підійміться і скажіть йому, що внизу на нього чекає містер Конейр.

— Вони просили не турбувати їх, — сказав Джордж. — Вони розгніваються.

— Послухайте, — сказав містер Конейр.

Джордж слухав.

— Що ж, я спробую, — сказав він.

Він вийшов, а через мить повернувся.

— Вони хропуть, — сказав він.

— Розбудіть їх, — сказав містер Конейр.

— Пляшка порожня, — сказав Джордж, — і вони...

— Яка пляшка? — сказав містер Конейр.

— Вони замовили пляшку солоду в номер, — сказав Джордж.

— Ох, свині, — сказав містер Конейр.

— Вони лежать на підлозі, похропуючи, — сказав Джордж. —

Тримаючи один одного за руку.

— Ох, свині, — сказав містер Конейр.

Перед ними простягалося поле. На ньому нічого не росло. Нічого корисного для людини. Чим воно було цікавим для тварин, також було зрозуміло не відразу. Птахи могли знаходити тут черв'яків. Простір обмежувала хіба огорожа з пеньків та кущів тернових ягід, які давали, можливо, плоди в сезон тернових ягід. Чортополох і кропива — як крайній варіант корму для худоби — боролися за право рости з огидною синьою травою. За огорожею були інші поля, подібні за рослинністю і ще більше подібні огорожами. Як потрапляли з одного поля на інше? Мабуть, крізь кущі. Коза, із зв'язаними задніми ногами, передніми обпершись об пень, намагалася знайти менш кусючу тернову ягоду. Вона то озиралася, то робила декілька кроків, застигала, а потім, можливо, підстрибувала, щоб повернутися до огорожі. Чи обійде вона все поле? Чи радше втомиться?

Хтось колись здогадається. Тоді придуть будівники. Або священик зі своїм розприскувачем, і ще один акр належатиме Богу. Тоді повернеться й процвітання.

Кам'є читав свій записник. Він виривав прочитані сторінки, зминав їх і викидав.

— Він спостерігає за мною, — сказав він. — Не кажучи й слова. — Він дістав з кишені великий конверт, дістав з нього й викинув таке: гудзики, два жмутки волосся (з голови або з тіла), вишитий носовик, певну кількість шнурків (його власних), зубну щітку, шматок гуми, підв'язку, зразки матеріалу. Конверт також, коли спорожнив, викинув. — З таким же успіхом я би міг копирсатися в носі. Йому начхати. — Він підвівся, роблячи йому честь, і зібрав викинуті листки паперу — ті, які ранковий вітер ще не поніс в чагарі чортополоху. Листки, які підняв, порвав і викинув. Він повернувся до Мерсьє. — Сподіваюся, ти не сидиш на мокрій траві.

— Я сиджу на своїй половині нашого плаща, — сказав Мерсьє. — Роса йому не страшна.

— Зарано розвиднілося, — сказав Кам'є. — Поганий знак.

— Що там з погодою? — сказав Мерсьє. — Якщо ти вже про неї згадав.

— Сам подивися, — сказав Кам'є.

— Я б волів, щоб ти мені розповів, — сказав Мерсьє.

— Бліда пляма з'явилася на сході, — сказав Кам'є. — Мабуть, сонце. На щастя, його затуляє ганчір'я темряви, що несеться повз нього із заходу. Не холодно, але поки що не дощить.

— Сядь, — сказав Мерсьє. — Знаю, ти не такий, як я, але скористайся з нагоди. Не перестарайся. Як я виглядатиму, якщо ти матимеш пневмонію?

Кам'є сів.

— Правильно, — сказав Мерсьє. — Всядься зручніше, притулися, зігрійся. Тепер обгорни ноги, як я. Отож. Все, що нам тепер треба, — смажене яйце і пляшка якоїсь газованої води.

— Відчуваю, як сирість залізає мені в зад, — сказав Кам'є.

— Аби не виповзала, — сказав Мерсьє.

— Переживаю за кісту, — сказав Кам'є.

— Те, чого тобі бракує, — це відчуття міри, — сказав Мерсьє.

— Не бачу зв'язку, — сказав Кам'є.

— Отож-бо, — сказав Мерсьє. — Ти ніколи не помічаєш зв'язків. Коли боїшся за кісту — думай про фістулу. Коли боїшся за фістулу — бери до уваги шанкр. Цей метод діє до того стану, що називають щастям. Візьми, наприклад, до уваги людину, якій нічого не болить. До чого вона може вдатися, аби урізноманітнити життя? Отож-бо. До думок про знищення. Таким чином природа дає нам можливість за будь-яких обставин якщо не реготати, то посміхатися. А тепер подивімося тверезо на речі.

Трохи помовчавши, Кам'є почав сміятися. Мерсьє також якраз починав сміятися. Потім вони сміялися разом, притримуючи один одного за плече, щоб не перекинутися.

— Яка невинна розвага, — сказав Кам'є. — Нарешті.

— Ти мене зрозумів, — сказав Мерсьє.

Перед тим, як іти далі, вони запитали та розповіли один одному про те, як кожен себе почуває. Тоді Мерсьє сказав:

— То що саме ми вирішили? Я пам'ятаю, що ми на чомусь зійшлися, як сходимося завжди, але не пам'ятаю, на чому. Але ти мав би знати, хіба ні, адже це твій план ми будемо здійснювати.

— Я також не пригадую всіх деталей, — сказав Кам'є, — а тільки те, що ми зробимо, тобто що збираємося зробити, але причини забув.

— Я б спробував будь-що, — сказав Мерсьє, — аби тільки знати що.

— Ну, суть така, що ми поволі повертаємося в місто, щоб залишитися там доти, поки в цьому буде необхідність, — сказав Кам'є.

— Необхідність? — сказав Мерсьє.

— Щоб повернути наші речі, — сказав Кам'є, — або ж змиритися з тим, що ми їх загубили.

— Мабуть, аргументи й справді були тонкими, якщо привели нас до такого рішення, — сказав Мерсьє.

— Справа в тому, що в наплічнику є або ж були всі ті речі, без яких ми не можемо обійтися, — сказав Кам'є.

— Але ми перерахували весь його вміст. І все нам здалося зайвим, — сказав Мерсьє.

— Правда. І наша концепція розуміння зайвого від вчора не могла аж так змінитися. Тоді звідки ця тривога? — сказав Кам'є.

— Дійсно, звідки? — сказав Мерсьє.

— Інтуїція. Якщо не помиляюся, то в наплічнику було щось, від чого залежить наш порятунок, — сказав Кам'є.

— Але ми знаємо, що це неправда, — сказав Мерсьє.

— Тобі знайомий стан, коли ледь чутний голос верзе тобі нісенітниці про минулі життя? — сказав Кам'є.

— Я все більше й більше плутаю його з тим, який намагається ввести мене в оману й каже, що я мертвий, але я тебе розумію, — сказав Мерсьє.

— Ще існує подібний, який останні двадцять чотири години немов повторює: наплічник! Ваш наплічник! Власне, наша відвертість тільки підтвердила це.

— Нічого подібного не пригадую, — сказав Мерсьє.

— Тому нам потрібно якщо не знайти його, то хоча б пошукати. І велосипед. І парасолю, — сказав Кам'є.

— Не розумію, чому, — сказав Мерсьє. — Чому б не пошукати лише наплічник, якщо цікавить нас лише він?

— Я також не знаю, чому, — сказав Кам'є. — Знаю тільки те, що вчора ми знали, чому.

— Коли я забуваю причину, — сказав Мерсьє, — то мене охоплює тривога.

Тут Кам'є намочив штани.

— Мерсьє не посміється разом з Кам'є? — сказав Кам'є.

— Не цього разу, — сказав Мерсьє.

— Річ, яку ми, як собі думаємо, потребуємо, — сказав Кам'є, — яка колись нам належала, яка, як собі думаємо, знаходиться в наплічнику... Але ніщо не доводить того, що вона не може бути в парасолі або ж прив'язана до велосипеда. Все, що ми знаємо, — ми колись її мали, а тепер не маємо. І навіть в цьому ми не впевнені.

— Хм, — сказав Мерсьє.

— Все зводиться до чогось невідомого, — сказав Кам'є. — Що наводить на думку, що воно може не тільки не бути в наплічнику, а й може не поміститися в нього. Як і на велосипеді чи в парасолі. Як знати, де правда? З відчуття піднесення? Навряд чи.

— Мені наснився дивний сон, — сказав Мерсьє. — Я був у лісі з бабусею, і вона...

— Навряд чи, — сказав Кам'є. — Можливо, з відчуття поступового полегшення? Яке настане аж через два-три тижні, і ми вже не здогадаємося про причину?

— Вона несла свої цицьки в руках, — сказав Мерсьє, — тримаючи їх за пипки великими й вказівними пальцями.

Кам'є почав дратуватися, але вдавано, адже по-справжньому дратуватися на Мерсьє не вмів. Мерсьє ж продовжував сидіти. Невідомо звідки в його бороді виблискували краплі. Пальці ж м'яли великий кістлявий ніс. Попелясті очі вирячилися в простір. Чоло ж, все в зморшках, було чи не найбільш зайвою деталлю його голови. Вуха — ні.

Мерсьє не мав що сказати на свій захист.

— Ти просиш мене пояснити, — сказав Кам'є. — Я пояснюю, а ти не слухаєш.

— До мене повернувся сон, — сказав Мерсьє.

— Так, — сказав Кам'є. — Замість слухати, ти розповідаєш мені сни. Хоч і пам'ятаєш про нашу домовленість: не розповідати один одному снів. Те ж саме стосується і цитат. Ніяких снів і цитат за будь-яких обставин. — Він підвівся. — Ти відчуваєшся в силі, щоб рухатися далі? — сказав він.

— Ні, — сказав Мерсьє.

— Кам'є принесе тобі поїсти, — сказав Кам'є.

— Йди, — сказав Мерсьє.

Міцні, хоч і короткі ноги швидко донесли його до села. Мерсьє, залишившись сам, сидів за насипом, похитувався і вагався, в яку зі своїх двох схильностей впасти. Втім, результат був би однаковий. Потім він сказав:

— Я — Мерсьє, самотній, хворий, змерзлий, мокрий, старий, напівбожевільний, ні вперед, ні назад. — Він зиркнув з ностальгією на небо й землю. — У твоєму-то віці. Кожен вчинок. Нематеріальний.

— Я вже збирався йти, — сказав містер Конейр. — Вже не сподівався.

— Джордж, — сказав Кам'є, — п'ять сендвічів, чотири загорни, а один ні. Бачите, — сказав він, повернувшись до містера Конейра, — я думаю про все. Той, який з'їм тут, дасть мені сили донести чотири інші.

— Софістика, — сказав містер Конейр. — Йдіть з п'ятьма загорнутими. Відчуєте голод — дістанете один, з'їсте, а інші понесете.

Кам'є почав їсти.

— Ви розбещуєте його, — сказав містер Конейр. — Вчора тістечко, нині сендвічі, завтра крихти, а післязавтра каміння.

— Гірчиці, — сказав Кам'є.

— Перед тим, як піти вчора, — сказав містер Конейр, — щоб вирішити питання вашого життя й смерті, ви домовилися зі мною про зустріч тут. Я прибуваю. Чекаю. Мене охоплюють сумніви. Чи міг я переплутати місце? День? Годину? Я нав'язував себе бармену. Я довідаюся, що ви і ваш друг зверху, ба навіть більше — ви обоє в п'яному ступорі. Я прошу розбудити вас, але ніхто цього не робить, бо ви попросили, щоб вас не турбували. Ви запросили мене сюди, щоб уникати тут зустрічі зі мною. Я отримую пораду. Мені кажуть зачекати, що ви скоро спуститеся. Я залишаюся. Я знову дістаю бармена, прошу вас розбудити, сказати, що я містер Конейр, що чекаю внизу. Я пропоную їм випивку. Вони сміються мені в обличчя. Я намагаюся добитися свого. Кидаюся в крайнощі. Вони заступають мені дорогу. Я прокрадаюся на сходи. Вони помічають мене. Я стаю на коліна. Їм радісно. Вони пропонують мені випити, залишитися на обід, залишитися на ніч. Мовляв, я побачу вас вранці. Мене відразу повідомлять, щойно ви спуститеся. Зала наповнюється. Робітники, мандрівники. Мене відносять. Я прокидаюся на дивані. Сьома ранку.

Вас немає. Чому мені не сказали? О котрій ви пішли? Ніхто не знає. Чи ви повернетесь? Ніхто не знає.

Кам'є підніс руку з уявним кухлем, а справжній спорожнив. Взяв згорток і пішов до дверей. Потім повернувся.

— Містере Конейр, — сказав він, — пробачте. Вчора був момент, коли я багато про вас думав, а потім — пуф! — і нема, зникли повністю. Ніби вас ніколи не було. Ні, не так, ніби ви перестали бути. Ні, так теж неправильно, так, ніби ви були без мого відома. Не сприймайте це за образу. Я не прагну вас образити. Правда така, що я раптом зрозумів, що моя робота завершена, робота, завдяки якій я відомий. Це було помилкою — думати, що ви можете приєднатися до мене тут. Пробачте. Щастя вам.

— А моя сука! — крикнув містер Конейр.

— Ваша домашня тваринка, містере Конейр, — сказав Кам'є. — Ви сумуєте за нею. Ви б багато заплатили, щоб її повернути, бо не розумієте, що так вам краще.

Він пішов. Містер Конейр збирався піти слідом, але вже давно хотів в туалет. Повернувшись з двору, він обвів все поглядом, а потім, охоплений сумом, замовив ще джину.

— Моя маленька сука! — простогнав він.

— Годі, годі, — сказав Джордж. — Ми дістанемо вам іншу.

— Королево! — простогнав він. — Її посмішка була майже людською.

Містера Гаста не було видно, адже він шукав в лісі підсніжники для вінка для Патріка.

Дми, дми, вітре.

Терези також не було видно. Тут немає в чому сумніватися.

Мерсьє не хотів їсти, але Кам'є змушував його.

— Здається, мене зараз знудить, — сказав Мерсьє.

Він не помилився. Кам'є притримував його.

— Без цього тобі буде краще, — сказав Кам'є.

І, певна річ, незабаром Мерсьє почував себе краще, навіть краще, ніж до нудоти.

— Це все через похмурі думки, які не давали мені спокою, коли ти пішов, — сказав Мерсьє. — Я навіть думав, що ти покинув мене.

— Залишивши тобі плащ? — сказав Кам'є.

— В тебе є всі причини, щоб покинути мене, — сказав Мерсьє і замислився на мить. — Тому ти мене й не покидаєш.

— Ти можеш йти? — сказав Кам'є.

— Я піду, не бійся, — сказав Мерсьє. Він підвівся і зробив декілька кроків. — Ну, як тобі?

— Плащ, — сказав Кам'є. — Чому б його не викинути? Яка з нього користь?

— Він пригальмовує дію дощу, — сказав Мерсьє.

— Саван, — сказав Кам'є.

— Ти заходиш задалеко, — сказав Мерсьє.

— Хочеш мою щирю думку? — сказав Кам'є. — Той, хто в ньому, не менш жалюгідний, фізично і морально, ніж той, хто не в ньому.

— Щось в цьому є, — сказав Мерсьє.

Вони розглядали плащ, який лежав біля насипу. Трепіт підкладки у клітинку, тканина якої, здавалося, вже всюди повідривалася, втім, трималася біля плечей. Більш жовте там, куди волога ще не дібралася.

— Ходімо звідси, — сказав Кам'є.

— Не викинемо? — сказав Мерсьє.

— Хай лежить, де лежить, — сказав Кам'є. — Навіщо робити зайві рухи?

— Я б хотів закопати його, — сказав Мерсьє.

— Хай лежить, — сказав Кам'є. — Сліди від наших тіл незабаром зникнуть. Від сонця він скорчиться, мов мертвий листок.

— Ми б могли спалити його, — сказав Мерсьє.

— Та годі тобі, — сказав Кам'є.

— Інакше хтось може проходити повз і взяти його, — сказав Мерсьє. — Якийсь покидьок.

— Хіба нам не байдуже? — сказав Кам'є.

— Правда, — сказав Мерсьє. — Втім, таки не байдуже.

Кам'є почав йти. Згодом Мерсьє наздогнав його.

— Хочеш спертися об мене? — сказав Кам'є.

— Не зараз, не зараз, — сказав Мерсьє, дратуючись.

— На що ти постійно озирался? — сказав Кам'є.

— Він поворухнувся, — сказав Мерсьє.

— Прощається, — сказав Кам'є.

— Ми нічого не забули у кишенях? — сказав Мерсьє.

— Компостовані квитки, використані сірники, клапті газет, шматок олівця, використаний туалетний папір, діряві презервативи, пил. Словом, життя, якщо коротко.

— Нічого, що би нам знадобилося? — сказав Мерсьє.

— Ти хіба мене не чув? — сказав Кам'є. — Життя.

Якийсь час вони йшли мовчки, бо іноді відчували в цьому потребу.

— Потратимо десять днів, якщо буде потреба, — сказав Кам'є.

— Транспорт не користуватимемося? — сказав Мерсьє.

— Те, що ми шукаємо, не мусить бути на краю світу, а тому нехай нашим кредо... — сказав Кам'є.

— Шукаємо? — сказав Мерсьє.

— Ми ж волочимося не через любов до волочіння, — сказав Кам'є. — Може, ми й йолопи, але не настільки. — Він зиркнув на Мерсьє. — Не вдався. Якщо маєш що казати — кажи.

— Я думав про те, щоб щось сказати, — сказав Мерсьє, — але промовчу.

— Егоїст, — сказав Кам'є.

— Продовжуй, — сказав Мерсьє.

— На чому я зупинився? — сказав Кам'є.

— Нехай нашим кредо... — сказав Мерсьє.

— А, так, — сказав Кам'є. — *Lente, lente*, і обачність з раптовими змінами курсу. І, не вагаючись, зупинятися, коли нам заманеться. Адже у нас попереду дні і тижні. І так до кінця. Перед нами все життя, чи то пак його рештки.

— Яка зараз погода? — сказав Мерсьє. — Якщо підведу голову — впаду.

— Як завжди, — сказав Кам'є. — З невеличкими змінами, до яких ми вже почали звикати.

— Мені здалося, що накрапає, — сказав Мерсьє.

— Вище носа, — сказав Кам'є. — Ми наближаємося станції проклятих. Я вже бачу шпиль.

— Дякувати Богу, — сказав Мерсьє. — Нарешті перепочинемо.

Конспект двох попередніх розділів

3

Потяг.
Початок божевільної інтерлюдії.
Повільний потяг.
Завершення інтерлюдії.
Село.
Готель.
Містер Гаст.
Худоба і дороги.
Сон Мерсьє.
Небезпека.
Хвороба Патріка.
Мерсьє і Кам'є поселяються.
Містер Грейвс.
Смерть Патріка.
Його передостанні слова.
Інтерлюдія Конейра.
Містер Гаст міркує про гостя.
Видіння містера Гасти.
Інтерлюдія Конейра.
Мерсьє і Кам'є сплять.

4

Наступний день.
Поле.
Коза.

Світанок.
Мерсьє і Кам'є сміються.
Мерсьє і Кам'є доходять згоди.
Кам'є сміється сам.
Обличчя Мерсьє.
Кам'є йде.
Мерсьє сам.
Готель.
Завершення інтерлюдії Конейра.
Підсніжники.
Мерсьє їсть і блює.
Плащ.
Вони рухаються далі.
Шпиль проклятих.

День настав, коли — о, диво! — знову місто, спочатку передмістя, а тоді вже центр. Вони втратили відчуття часу, але все вказувало на неділю або на ще якийсь вихідний день: вулиці, звуки, перехожі. Западала ніч.

Вони вешталися центром і не знали, куди податися. Нарешті, то була ідея Мерсьє, вони подалися до Хелен. Хелен лежала вже в ліжку, хворіла, але таки впустила їх, хоч попередньо й крикнула: хто там? Вони розповіли їй про нещодавні події, про надії — і ті, в яких встигли розчаруватися, і ті, в яких не розчарувалися. Вони розповіли, як їх переслідував бик. Вона вийшла з кімнати і повернулася з парасолею.

— Можливо, навіть краща за попередню, — сказав Кам'є.

— Можливо, — сказала Хелен.

— Розкривається, ніби мрія, — сказав Кам'є. — А коли я тисну на кнопку — вона сама відкривається. А коли відпускаю — сама закривається.

— Зупинися, — сказав Мерсьє, — поки не поламав.

— Я захворіла, — сказала Хелен.

— Не надто втішний знак, — сказав Кам'є.

Але наплічника вони не бачили.

— А де папуга? — сказав Мерсьє.

— Я випустила його, — сказала Хелен.

Ніч вони провели спокійно і без розпусти. Наступного дня вони не виходили з будинку. Час ледь минав. Біля гарячого полум'я, в подвійному світлі — лампи і денного, їхні голі тіла розніжено валялися на підлозі, торкаючись один одного і пестячи, а руки в плетиві здавалися квітами. У вікна перішив дощ. Як чудово це, мабуть, було! Ввечері Хелен принесла декілька пляшок коштовних напоїв і вони задоволені поснули. Менш наполегливі люди могли не втриматися й не залишити все отак. Але наступне пообіддя знову застало їх на вулиці з метою, яку вони самі собі поставили. Ще декілька годин — і наступить ніч, тому не було коли гаяти час. Хоча навіть суцільна темрява, якщо не брати до уваги світло ліхтарів, не те що не могла стати для них перпоною, а й сприяла. Вони пішли в паб, адже саме там Мерсьє і

Кам'є найменш неприємно дочікуватися темряви. Цьому була ще одна причина: саме в пабі вони могли занурюватися в ту атмосферу, фізичну і духовну, від якої вони потім, роблячи перші кроки, так хиталися.

— Завелика ставка, — сказав Кам'є, — щоб нехтувати обачністю.

Таким чином вони підстрелили одним пострілом двох, а то й трьох птахів. Адже саме в пабах Мерсьє і Кам'є розмовляють більш відверто і з найбільшою користю. Врешті на них зійшло осяння, відкривши їм наступні концепції:

1. Нестача грошей — зло. Але може обернутися добром.
2. Що втрачено — те втрачено.
3. Велосипед корисний, але може вилізти боком, якщо ним неправильно користуватися.
4. Метатися туди-сюди — тут є про що поміркувати.
5. Існують дві потреби: та, яку вже маєш, і потреба мати ту потребу, яку маєш.
6. Інтуїція часто приводить до безглуздя.
7. Те, що вибльовується, не пропадає.
8. Кишень, в яких щодня залишається все менше ресурсів, достатньо, щоб відмовитися навіть від остаточних рішень.
9. Чоловічі штани були вже зношені, а особливо блискавка, яку взагалі слід би було перешити на бік, тоді б можна було її непомітно відкривати, провітрюючи яйця без огидної процедури сечовипускання. Певна річ, труси повинні бути пошиті таким же чином.
10. Наперекір загальній думці, є місця, де відсутність Бога очевидна.
11. Як жити чоловікові без жінки? Вивчати інші канали.
12. Душа: ще одне слово з чотирьох літер.
13. Що ще можна сказати про життя, чого не казали? Багато чого. Наприклад: зад його — гнила діра.

Втім, всі ці ілюстрації не заступили їм їхньої цілі. Але чим більше минало часу, тим більше вони усвідомлювали, що йти до неї слід спокійними і зібраними. Будучи достатньо спокійними і зібраними, щоб розуміти, що далі так тривати не може, вони зійшлися на завтрашньому дні, а при потребі й на післязавтрашньому. Повернувшись в хорошому настрої до Хелен, вони, без зайвих церемоній, полягали спати.

Був полудень, коли вони вийшли з будинку. Вони зупинилися на ганку.

— Яка гарна веселка, — сказав Кам'є.

— Парасоля, — сказав Мерсьє.

Вони обмінялися поглядами. Кам'є поквапився сходами нагору, а коли повернувся з парасолею, Мерсьє сказав:

— Довго ти.

— Як міг — так і поспішав, — сказав Кам'є. — Розкриємо її?

Мерсьє зиркнув на небо.

— А ти як думаєш? — сказав Мерсьє.

Кам'є вийшов з-під даху ганку і почав пильно розглядати небо, повертаючись по-кельтськи на північ, на схід, на південь, і, нарешті, на захід, в такому порядку.

— І? — сказав Мерсьє.

— Не підганяй мене, — сказав Кам'є.

Він підійшов до рогу вулиці, щоб зменшити ризик помилки. Потім повернувся на ганок і висловив свою зважену думку.

— На нашому місці я б цього не робив, — сказав він.

— А можна запитати, чому? — сказав Мерсьє. — Періщить же. Чи мені не слід вірити власним очам? Невже не відчуваєш, що мокрий?

— А ти волієш розкрити? — сказав Кам'є.

— Я не це мав на увазі, — сказав Мерсьє. — Я просто запитую себе: коли ми її розкриємо, якщо не зараз?

Насправді це була й не парасоля, а маленька парасолька. Від вістря до розтяжок було не більше чверті всієї довжини. Ручка була з китицями. Тканина — червона, принаймні колись була, хоча ні, зараз також була червоною, хоч тільки й місцями. Клапті бахромі прикрашали її по периметру, хоч і з нерівними проміжками.

— Глянь на неї, — сказав Кам'є. — Підійди, не бійся, вона тебе не вкусить.

— Не підходь! — сказав Мерсьє.

— А взагалі, звідки вона в нас? — сказав Кам'є.

— Я купив її в Хані, — сказав Мерсьє, — знаючи, що в нас тільки один плащ. Він попросив за неї шилінг. Я купив її за вісім пенсів. Я гадав, що він от-от мене обійме.

— Її, мабуть, зробили ще в 1900 році, — сказав Кам'є, — в рік Ледісмита на Кліпі. Пригадуєш? Безхмарне небо, щодня вечірки в саду. Життя лежало перед нами усмінене. Жодна надія не була зависокою. Ми грали у форт. Ми помирали, наче мухи. З голоду. Від холоду. Від спраги. Від спеки. Пум! Пум! Останні раунди. Здавайтеся! Ніколи! Ми їмо своїх мертвих. П'ємо власну сечу. Пум! Пум! Ми й не знали, що в нас ще є два набої. Але що це ми чуємо? Крики з вежі! Пил на горизонті. Нарешті колона! Наші язики чорні. Тим не менше: ура! Кр, кр! Каркаємо, немов ворони. Квартирмейстер помер від радості. Ми врятовані. Століттю всього два місяці.

— Поглянь на нього тепер, — сказав Мерсьє.

Між ними пролягло мовчання, яке порушив Кам'є.

— Ну, — сказав він, — ми розкриємо її зараз чи зачекаємо, поки погіршиться погода?

Мерсьє зиркнув на небо.

— Піди й поглянь. І скажи, що думаєш, — сказав він.

Кам'є знову пішов до рогу вулиці, а, повертаючись, сказав:

— Ніби розвиднюється над дахами. Змусиш мене лізти на дах?

Мерсьє замислився. Потім різко сказав:

— Давай розкриємо її і сподіватимемося на краще.

Але Кам'є не міг її розкрити.

— Дай сюди, — сказав Мерсьє.

Але й Мерсьє не міг її відкрити. Він підніс її над собою, але вчасно зупинився.

— Чим ми завинили перед Богом? — сказав він.

— Заперечили його, — сказав Кам'є.

— Тільки не кажи, що він аж настільки злопам'ятний, — сказав Мерсьє.

Кам'є забрав парасолю і зник на сходах.

Мерсьє, щойно залишився сам, пішов геть. Дорогою він зустрів стариганя дивного вигляду, який ніс під пахвою дещо, що нагадувало дошку, складену вдвоє. Мерсьє думав, що вже десь його бачив, і, йдучи, намагався пригадати, де саме. Старигань подумав про те саме, тому зайняв думки намаганням пригадати, за яких обставин вже його бачив. Отож, розминаючись, кожен думав про іншого. Але найменша дрібниця зупиняє всіх Мерсьє цього світу, як-от шепіт, який підноситься, а потім зникає, голос, який повторює, які чудові осінні

дні, незалежно від пори року. Новий початок, але без життя, бо де йому взятися? Маніфест для міста, радше ніж тому, що за містом, хоча й за містом чоловік немов блукає, немов загубився, настільки безцільно, що ніч неодмінно застане його далеко від села. Час вичерпався, а все ж як він повільно минає. Вже й квітам пора було закритися, а ніби паніка охоплює їхні втомлені крила. Яструб піддається їй завжди зарано, граки зриваються з пасовиськ і злітаються, щоб каркати, поки не стемніє. Потім, коли вже запізно, знову не проти зірватися. День завершується раніше, ніж все це закінчується, людина втомлюється швидше, ніж наступає пора відпочинку. Але ні слова про це, бо вечір — зайва метушня. Настільки короткий, що не варта того, аби починати, і надто довгий, щоб не почати. Запитай у перехожого, котра година, і він кине тобі відповідь через плече навмання й піде далі. Але хвилюватися не варто, адже не набагато помиляється той, хто кожні п'ять хвилин зиркає на свій годинник, вираховує, дивується, як йому все встигнути — все те, що має зробити, поки день не закінчився. Або, кинувши дратівливий жест, назве годину, яка долає його, повна солодкого і безнадійного спізнювання з шармом передчасності, і ця година — Ніколи! І так увесь день, від першого тіку до останнього таку, чи радше від третього до третього від кінця, якщо брати до уваги час, необхідний для внутрішнього тамтаму, щоб знову загнати тебе в сон, щоб потім вигнати тебе з нього. А поміж цими проміжками чутно все, кожне зерня, яке падає, озираєшся і бачиш себе, який все ближче, з кожним днем ближче. Задоволення повними ложками, немов воду, коли те, від чого помираєш, це спрага і дозована комічна агонія, про що ще ти можеш просити? Про серце в кімнаті серця? Та ну, та ну. Але запитай у перехожого дорогу, і він, взявши тебе за руку, приведе тебе через мурашник саме в те місце. Це великий сирій барак або ж будинок, недобудований, який ніколи не буде добудованим, з двома дверима, для тих, хто йде, для тих, хто приходить, а за вікном вирячені обличчя. Який же ти йолоп, що запитав.

Мерсьє відпустив поручень, до якого його прикув порив вітру. Але він відійшов недалеко, коли зупинився, щоб поспостерігати за стариганем у лахмітті, який брів повз віслюка. Віслюк в свою чергу, хоч і не був загнуданий, йшов рівно, тримаючись курсу, за винятком тих випадків, коли йому потрібно було обійти авто або групу дітлахів, які гралися кульками, стоячи навколішках у канаві. Старигань йшов

поміж паркінгом з одного боку та ворожими автами з другого. Очі вони від землі підводили хіба коли їм загрожувала небезпека, щоб зважити її. Мерсьє сказав собі:

— Зовнішність ніколи не подолає тієї гармонії.

Мабуть, заважкою ношею в ту важку пору була для нього розлука з Кам'є. Втім, для того, щоб залишатися з Кам'є, також були потрібні сили, як і для того, щоб залишатися з Мерсьє, хоч і менші, ніж для жахіть розмов із самим собою. Але ось він йде далі, найгірше, старигань і віслук, позаду, голос його стих, він знову наповнюється тим милосердним туманом, який найкраще знає, а тому може ще багато чого витерпіти. Його нечітка фігура продовжує рухатися, перечіпляючись об перило, в тіні Бог його знає чогось вічнозеленого, мабуть, падуби, якщо тінь — це слово, яким можна назвати світло, менш свинцеве за те, яке випромінює болото. Комір його плаща піднятий, права рука у лівому рукаві, ліва рука у правому рукаві, вони іноді по-старечому здригаються в нього на животі. Громіздкі ланцюги розділяють тротуар і проїзну частину. Колись запущені в рух, вони крутяться і крутяться. Біжучи повз, він палицею запускав їх у рух, а потім озирався, щоб побачити, як ціла вулиця гойдається. Здавалося, що вона ніколи не зупиниться.

Кам'є сидів за невеличким червоним столиком зі скляним верхом. Ліворуч від нього незнайомі люди принижувалися перед іншими незнайомими людьми. Праворуч розмовляли про зацікавлення єзуїтів світськими справами. В цьому контексті або подібному цитували якусь церковну статтю про скоєння гріха щоразу, коли відбувалося штучне запліднення. В цій суперечці брало участь декілька голосів.

— Змініть тему, — сказав Кам'є, — або я пожаліюся на вас архієпископу. Ви вкладаєте мені в голову думки.

Він не міг достеменно бачити те, що перед ним. У важкому димі все розпливалося, лише іноді вигулькували неспростовний жест з неспростовною люлькою, конусний капелюх, нижні кінцівки, зокрема ступні, які постійно човгали і совалися, немов зади. Втім, за спиною в нього була стіна, він відчував її спиною, а потім сперся і потер об неї спину. Він сказав собі:

— Коли прийде Мерсьє, а він прийде, бо я його знаю, то де він сяде? За цей стіл?

Це питання якийсь час не давало йому спокою. Ні, думав він, він цього не перенесе. І що тоді? Щоб краще уявити собі те, що буде далі, після того, як Мерсьє не повинен до нього приєднатися, він вийняв з кишень руки, поклав їх на стіл і поклав на них обличчя — спочатку ледь-ледь, а потім опершись об них всією головою. Видіння не примусило на себе чекати: от Кам'є бачить, як помічає Мерсьє раніше, ніж той його, як Мерсьє поспішає до дверей.

— Ось ти, — кричить він. — Я думав, що ти мене покинув.

І він тягне його до пабу, або в бордель, або вони разом кудись ідуть, що менш імовірно. Адже Мерсьє втомився і мусить відпочити, набратися сил, щоб могли йти далі, і йому є що розповісти Кам'є, але й Кам'є має що розповісти, йому теж потрібний відпочинок, йому теж потрібно набратися сил; їм потрібно оговтатися після такої довгої розлуки, зрозуміти, яке їхнє положення, з'ясувати, світле чи темне в них майбутнє, а чи, як завжди, туманне. Чи існує кращий напрямок? І який саме обрати? Їм потрібно зібратися із силами, щоб знову, усміхненими, минаючи потворність, захоплюючись нею хіба з відстані,

податися до однієї з чергових цілей. Саме в цю мить Кам'є помітив щось, що занадто нагадувало Мерсьє, що, власне, ним і виявилось. В голові Кам'є почали роїтися думки, які спантеличували його (але який спокій він матиме післязавтра завдяки їм!), але не тому, що боявся, але не того, що відчує присутність друга поряд, а від того, що бачив, як той переступає поріг, долаючи останній відрізок відстані між ними від вчорашнього полудня.

Поява Мерсьє в залі викликала певну ніяковість, щось на зразок прохолоди. Втім, публіка складалася з докерів і моряків, частково з дрібних чиновників, себто з людей, яких важко здивувати зовнішнім виглядом. Запало мовчання, стихли голоси, застигли жести, в руках тремтіли кухлі, і всі очі дивилися в одному напрямку. Кмітливому спостерігачу, якби такий був присутній, але не був, ця картина здалася б отарою овець або чередою корів, отетерілих від незрозумілої небезпеки. Їхні тіла застигли, а очі незворушно дивляться на спільного ворога, незворушніші за землю, на якій пасуться. Потім всі разом навтьоки, або ж накидаються на ворога, або повертаються до своїх справ — щипання трави, жування, спарювання. Або згадуючи хворих, які, проходячи повз, змушують тіло і душу наповнитись жахом, жалем, злістю, веселощами і огидою. Так, коли ви чините наругу над природою, то повинні бути обережним, щоб не почути її «ату!» або ж стерпіти поміч відразливої руки. Спочатку Кам'є здалося, що все вилізе їм боком, його коліна під столом напружилися. Але поволі всі разом зітхнули, сильніше й сильніше, немов хвиля, чия допомога губиться в піні і гулі, до веселості дітлахів.

— Що з тобою трапилося? — сказав Кам'є.

Мерсьє підвів очі, але дивився не на Кам'є, але й не на стіну. На що вони могли так зосереджено дивитися?

— Ну й обличчя, — сказав Кам'є. — Ти немов з пекла виліз. Що?

— Мені було відомо хіба про одну, — сказав Мерсьє.

— Вони тебе хоч не били? — сказав Кам'є.

Між ними впала тінь громіздкого чоловіка. Кам'є глянув на нього, а він глянув на Мерсьє, а Мерсьє глянув на Кам'є. В кінцевому варіанті було породжено, хоч їхні очі й не зустрічалися, складні образи, які дозволяли отримати насолоду в трьох варіантах плюс, за приблизними підрахунками, в трьох варіантах принести насолоду кожному другому, тобто дев'ять образів, хоч ніби й не сумісних. Додайте до цього безліч

очей, які спостерігали за тріо, і у вас може скластися хоч якась уявлення про того, хто очікує будь-чого, занадто кмітливий, що волітиме не знати, а покине свою темну камеру, і сомнамбулізм, і проблиск, який трапляється раз чи двічі на століття, і усвідомлення того, що існуєш, що існував.

— Що вам? — сказав бармен.

— Ми самі вас покличемо, коли відчуємо в цьому потребу, — сказав Кам'є.

— Що будете? — сказав бармен.

— Те, що й минулого разу, — сказав Мерсьє.

— Вам ще нічого не приносили, — сказав бармен.

— Те, що й цьому джентльмену, — сказав Мерсьє. Бармен зиркнув на пустий келих Кам'є.

— Я забув, що це було, — сказав бармен.

— Я також, — сказав Кам'є.

— Я ніколи і не знав, — сказав Мерсьє.

— Спробуй, доклади зусиль, — сказав Кам'є.

— Ти намагаєшся нас залякати, — сказав Мерсьє. — Ну-ну.

— А нам чхати, — сказав Кам'є. — Хоча й наклали в штани.

І так далі. Кожен казав щось, чого казати було не слід, поки не дійшли, певно, згоди, яку підкріпили вдаваними посмішками та люб'язностями.

— За нас, — сказав Кам'є.

Мерсьє підніс келих.

— Я не про це, — сказав Кам'є.

Мерсьє поклав келих.

— Але чому б і ні, після всього? — сказав Кам'є.

Вони підняли келихи і випили, і обоє одночасно (чи майже одночасно) сказали:

— За тебе.

Кам'є додав:

— І за успіх нашої... — але це був тост, якого він не договорив. — Допоможи мені, — сказав він.

— Мені нічого не спадає на думку, — сказав Мерсьє. — Мені не спадає на думку ні слово, ні ряд слів, які б виразили те, що ми намагаємося здійснити.

— Твою руку, — сказав Кам'є. — Твої руки.

— Навіщо? — сказав Мерсьє.

— Щоб потиснути мої, — сказав Кам'є.

Руки намацали одні одних під столом, одна маленька між двома великими, одна велика між двома маленькими.

— Так, — сказав Мерсьє.

— Тобто? — сказав Кам'є.

— Перепрошую? — сказав Мерсьє.

— Ти сказав «так», — сказав Кам'є.

— Я сказав «так»? — сказав Мерсьє. — Восстанне я вжив це слово на своєму весіллі. Звертаючись до Тофани. Матері моїх дітей. Моїх власних. Невід'ємних. Тофана. Ти ніколи її не бачив. Вона продовжує жити. Ківш, а не жінка. Те саме, що спиш з болотом. Тільки подумати — через цей гектолітр експериментів я зрадив свою мрію. — Він зробив паузу. Але Кам'є було не до ігор. — Ти соромишся запитати, яку. Дозволь сказати її тобі на вухо. Щоб рід людський продовжував своє існування, але без моєї участі.

— Кольорове немовля я б зміг полюбити, — сказав Кам'є.

— Відтоді я надаю перевагу іншій формі, — сказав Мерсьє. — Кожен робить те, що може, а не може нічого. Стільки зусиль докладаєш, щоб завершити ввечері там, де й почав уранці. Але! Ось тобі й слівце, якщо хочеш! Все є vox inanis, крім деяких днів, деяких випадків. Ось мій вклад у суперечку про універсальності.

— Де наші речі? — сказав Кам'є.

— Де наша парасоля? — сказав Мерсьє.

— Коли я намагався допомогти Хелен, — сказав Кам'є, — в мене послизнулася рука.

— Ні слова більше, — сказав Мерсьє.

— Я викинув її в рів, — сказав Кам'є.

— Ходімо звідси, — сказав Мерсьє.

— Куди? — сказав Кам'є.

— Вперед, — сказав Мерсьє.

— А наші речі? — сказав Кам'є.

— Годі про них, — сказав Мерсьє.

— Ти заженеш мене в могилу, — сказав Кам'є.

— Хочеш знати деталі? — сказав Мерсьє.

Кам'є не відповів.

— Він не знає, що відповісти, — сказав Мерсьє до себе. — Пам'ятаєш наш велосипед?

— Так, — сказав Кам'є.

— Говори голосніше, — сказав Мерсьє. — Я ж не глухий.

— Так, — сказав Кам'є.

— Від нього залишилося стільки, — сказав Мерсьє, — скільки і повинно було залишитися від велосипеда, прив'язаного до перила ланцюгом, який пробув під дощем тиждень, з якого зняли колеса, сидло, дзвінок і руль. І, ледь не забув, ліхтарик. — Він вдарив себе долонею по чолі. — Ну й пустоголовий я.

— І насос, — сказав Кам'є.

— Можеш вірити або ні, мені немає різниці, — сказав Мерсьє, — але насос залишили.

— Хороший насос, — сказав Кам'є. — Де він?

— Я думав, що вони недогледіли, тому залишив його там, де й був, — сказав Мерсьє. — Я подумав, що це мудре рішення. Що нам з насоса? Я його перевернув. Догори ногами. Не знаю, чому так зробив.

— Так він теж тримається? — сказав Кам'є.

— Подібно, — сказав Мерсьє.

Вони йшли далі. Дув вітер.

— Досі дощить? — сказав Мерсьє.

— Здається, ні, — сказав Кам'є.

— Повітря далі вологе, — сказав Мерсьє.

— Якщо нам нічого сказати, то нічого не кажімо, — сказав Кам'є.

— Нам є що казати, — сказав Мерсьє.

— То чому не кажемо? — сказав Кам'є.

— Не можемо, — сказав Мерсьє.

— Тоді мовчімо, — сказав Кам'є.

— Але ми намагаємося, — сказав Мерсьє.

— Ми вибралися неушкодженими, — сказав Кам'є.

— А що я казав? Продовжуй, — сказав Мерсьє.

— Ми з важкістю продовжуємо рухатися, — сказав Кам'є.

— Болісно! — сказав Мерсьє.

— Крізь темні вулиці, крізь негоду, не знаючи, хто кого веде, хто кого переслідуює.

— Біля каміна, — сказав Мерсьє, — в теплі і в затишку, вони занурюються в сні. Книги випадають з рук. Голови — на груди.

Вогонь гасне. Але вартовий не залишає поста. Вони просинаються, йдуть і лягають в ліжка, дякуючи Богу за те, що вони там, що спокійні, коли в той же час такий вітер і дощ періщить по шибці, а думкою витають з тими, хто не має прихистку, хто проклятий, хто хворий, хто нещасний.

— Ми аж настільки знаємо, чим перейняті інші? — сказав Кам'є.

— Повтори, — сказав Мерсьє.

Кам'є повторив.

— Саме йдучи нога в ногу, лікоть до ліктя, тримаючи руку в руці, ми повні подіями настільки, що вони не помістилися б у грубезний том, навіть в два грубезні томи — твій і мій. Тому ми такі чутливі до всіх цих «нічого»: нічого не робити, нічого не казати. Адже людина втомлюється, намагаючись втамувати спрагу і розглядаючи залишки своїх гнотів, роздутих оксигідрогенною паяльною трубкою. Потім вона віддається в темноті жазі. Це менше псує нерви. Але, повір, бувають дні, коли вогонь і вода охоплюють мої думки, а відтак і розмову, адже вони пов'язані між собою.

— Мені слід поставити декілька простих запитань, — сказав Кам'є.

— Простих? — сказав Мерсьє. — Ти дивуєш мене.

— Так, — сказав Кам'є. — А тобі слід відповідати на них, не замислюючись.

— Якщо я щось і ненавиджу, — сказав Мерсьє, — то це розмовляти йдучи.

— Ми в безвихідному становищі, — сказав Кам'є.

— Гадаєш, — сказав Мерсьє, — дощ вщух через вітер?

— Не запитуй, — сказав Кам'є.

— Дозволь сказати, — сказав Мерсьє, — перед тим, як почнеш запитувати. Нема в мене відповідей. Були часи, коли мав, і то найкращі. Я навіть вигадував до них запитання. Але всіх позбувся.

— Я не про такі відповіді, — сказав Кам'є.

— А які? — сказав Мерсьє.

— Побачиш, — сказав Кам'є. — Перше: що чути про наплічник?

— Уявлення не маю, — сказав Мерсьє.

— Наплічник, — сказав Кам'є. — Де наплічник?

— Ходімо сюди, — сказав Мерсьє. — Там більше прихистку.

Вони завернули у вуличку, яка виляса поміж старовинними високими будинками.

— Ну, — сказав Мерсьє.

— Де наплічник? — сказав Кам'є.

— Чому ти знову повертаєшся до цієї теми? — сказав Мерсьє.

— Бо ти нічого не розповів, — сказав Кам'є.

Мерсьє зупинився, що змусило зупинитися і Кам'є. Якби Мерсьє не зупинився, Кам'є б не зупинився теж. Але Мерсьє зупинився, що відтак зробив і Кам'є.

— Нічого не розповів? — сказав Мерсьє.

— Взагалі, — сказав Кам'є.

— І що ж тоді вважати розповіддю? — сказав Мерсьє.

— Ну... чи ти знайшов його, — сказав Кам'є.

— Давай... — сказав Мерсьє, але замовк. Він поглянув на свої ноги, а потім показав і на ноги друга. Вони мовчали. Потім вони продовжили розмову, але не без стосунку до ніг.

— Що ти казав? — сказав Мерсьє.

— Наплічник, — сказав Кам'є.

— Виглядає, що він в мене? — сказав Мерсьє.

— Ні, — сказав Кам'є.

— Тоді чого ти хочеш? — сказав Мерсьє.

— Стільки всього могло трапитися, — сказав Кам'є. — Ти міг шукати його, але даремно, міг знайти і знов загубити або й викинути, сказавши собі, що він не вартий стількох зусиль, що на сьогодні досить, що завтра буде видно. Звідки я маю знати?

— Я шукав його. Уважно. Наполегливо. Довго, але без успіху, — сказав Мерсьє.

Він перебільшував.

— Хіба я запитую, — сказав Мерсьє, — як саме ти поламав парасольку? Або крізь що тобі довелося пройти до того, як викинути її? Я перевірів багато місць, перепитав багатьох типів, брав до уваги невидимість речей, метаморфозність часу, недосконалість себе зокрема і людини загалом, схильність до видумок і брехні, бажання подобатися і шкодити, та ще й, також безуспішно, сидів, не важливо де, намагаючись видумати кращі ліки від безкінечного наближення, човгання капців, вертіння ключів, ніж вереск, задуха, ниття, втеча.

Кам'є коротко розповів, що про це думає.

— Чому ми наполягаємо, — сказав Мерсьє, — наприклад, ти і я? Ти колись запитував себе про це? Ти, який стільки запитує? Чи слід нам розбалакувати ті рештки нас, які залишилися, втомлено втікаючи у мрії про рятунок? Ти ж не думаєш, як я? Не думаєш, що звикнешся і з цим покаранням, і з очікуванням ката, який прийде по тебе?

— Ні, — сказав Кам'є.

Вони опинилися у відкритому просторі. Мабуть, на площі.

— Давай повернемося, — сказав Мерсьє. — Ця вулиця чарівна. Її бордельні парфуми.

Вони подалися вулицею у зворотному напрямку. Здавалося, що вона змінилася. Навіть у темряві. Не вони.

— Я бачу далекі землі, — сказав Мерсьє.

— Куди ми прямуємо? — сказав Кам'є.

— Мені ніколи тебе не позбутися, еге ж? — сказав Мерсьє.

— Ти знаєш, куди ми прямуємо? — сказав Кам'є.

— Яка різниця, — сказав Мерсьє, — куди ми йдемо? Ми йдемо.

Цього достатньо.

— Не кричи. В цьому немає необхідності, — сказав Кам'є.

— Ми собі просто йдемо, — сказав Мерсьє, — тулимося до стін, нема різниці куди, тільки б гівна менше. Ми натрапили на вуличку, на одну з тисяч... і тепер нам потрібно просто проходитися нею вздовж і впоперек, поки вона не стане нічим не кращою за інші. А ти хочеш знати, куди ми прямуємо. Де твоя чутливість, Кам'є?

— Я резюмую, — сказав Кам'є.

Потім він поставив йому прості запитання. Запитання привели їх до кінця вулиці, де вони, ніби одна людина, розвернулися і попрямували у зворотному напрямку.

— Ми забагато говоримо, — сказав Мерсьє. — Відколи я з тобою, я вислухав і проказав куди більше безглуздь, ніж протягом всього життя.

— Можливо, — сказав Кам'є, — час наших розмов незабаром вичерпається. Тому думаймо двічі перед тим, як ворухнути язиком. Адже потім звертатимешся до мене привітніше, а я до тебе, але мене не буде поряд, як і тебе, а будемо кожен в якомусь іншому місці, хоч нічим і не кращому за це.

— Про що це ти? — сказав Мерсьє.

— Я часто думаю: чи не найкраща це мить, тут і зараз, щоб розлучитися один з одним? — сказав Кам'є.

— Якщо ти намагаєшся мене вразити, то міг би більше зусиль докласти, — сказав Мерсьє.

— Навіть сьогодні, — сказав Кам'є, — я збирався не приходити туди, де ми домовилися зустрітися.

Отже, вони таки домовлялися.

— Дивно, — сказав Мерсьє, — адже я збирався зробити те саме.

— Хтось з нас не витримає, врешті-решт, — сказав Кам'є.

— Певна річ, — сказав Мерсьє. — Нема чого гинути обом.

— І це не буде зрадою, — сказав Кам'є. — Це не обов'язково розглядати як зраду.

— Навіть близько не зрада, — сказав Мерсьє.

— Тобто якщо один з нас покине іншого, — сказав Кам'є.

— Я зрозумів, — сказав Мерсьє.

— Хоча, може, й буде, — сказав Кам'є.

— Що буде? — сказав Мерсьє.

— Саме те, — сказав Кам'є.

— Ну... — сказав Мерсьє. — Продовжувати йти, покинутим чи тим, хто покинув... Дозволь мені не завершувати думки.

Деякий час вони йшли мовчки. Потім Мерсьє сказав:

— Відчуваю запах ночівлі.

— Темно. Ніякого світла. Ніяких номерів, — сказав Кам'є.

— Давай запитавмо цього констебля, — сказав Мерсьє.

Вони підійшли до констебля.

— Даруйте, інспекторе, — сказав Мерсьє. — Ви часом не знаєте, де... як краще сказати... де тут поблизу бордель чи то пак публічний дім?

Констебль обвів їх поглядом.

— Але, наскільки це можливо, — сказав Мерсьє, — щоб чистий. Я і мій друг боїмося підхопити сифіліс.

— Вам не соромно? — сказав констебль.

— Що вам до цього? — сказав Кам'є.

— Соромно? — сказав Мерсьє. — Кам'є, тобі в твоєму віці соромно?

— Йдіть собі, — сказав констебль.

— Я запишу ваш номер, — сказав Кам'є.

— Олівець в тебе? — сказав Мерсьє.

— 1665, — сказав Кам'є. — Рік чуми. Легко запам'ятати.

— Знаєте, — сказав Мерсьє, — ми вважаємо, що немудро відмовлятися від задоволення хоті тільки через виснаження еротогенезу. Не залиште ж ви нас, інспекторе, без кохання? Нехай тільки раз на місяць? Для прикладу, в першу суботу місяця.

— Ось куди діваються гроші платників податків, — сказав Кам'є.

— Ви арештовані, — сказав констебль.

— Який штраф? — сказав Кам'є.

— Продажне кохання — це єдине, що в нас залишилося. Пристрасть і флірт для вас і вам подібних, — сказав Мерсьє.

Констебль схопив Кам'є за руку і викрутив її.

— Відпустіть його, будь ласка, — сказав Мерсьє.

Кам'є крикнув від болю. Констебль, тримаючи однією рукою руку Кам'є, відважив йому стусана. В ньому прокидалася зацікавленість. Такі пригоди урізноманітнювали його службу. Він дістав кийок.

— Котіться звідси, — сказав констебль. — І щоб без дурниць.

Тією рукою, якою тримав кийок, він дістав з кишені свисток, адже був не менш спритним, ніж сильним. Але він не взяв до уваги Мерсьє (але хто може його в цьому винити?), який підніс праву ногу (хто міг це передбачити?) і наніс, хоч і незграбний, але сильний удар констеблю по яйцях, а той в свою чергу, скрикнувши від болю і огиди, випустивши все з рук, звалився на землю. Мерсьє також втратив рівновагу і впав. Щодо Кам'є, то він підвівся, схопив кийок, швиргнув каску і почав періцити кийком по черепі констебля, не тямлячись од люті. Мерсьє підвівся.

— Допоможи мені, — сказав Кам'є, намагаючись витягнути капюшон, затиснутий між черепом і землею.

— Що ти замислив? — сказав Мерсьє.

— Заткнути йому ним пельку, — сказав Кам'є.

— Припини, — сказав Мерсьє.

Кам'є випустив з руки кийок і почав бігти.

— Зачекай, — сказав Мерсьє.

Кам'є зупинився.

Мерсьє взяв кийок і наніс один спокійний і виважений удар по черепу, втім, тільки один. Немов недочищене варене яйце, подумав він.

— Бог його знає, — бурмотів Мерсьє, — можливо, це й був заключний удар. — Він викинув кийок і подався до Кам'є, взявши його за руку. — Ти виглядаєш бадьоріше.

Коли вони опинилися на площі, їх зупинив вітер, але потім, похиливши голови, вони таки перетнули її, наштотхнувшись на вузьку вулицю, таку ж, якою нещодавно ходили.

— Сподіваюся, він не сильно тобі... — сказав Мерсьє.

— Покидьок, — сказав Кам'є. — Ти бачив його пику?

— Це робить все простішим, — сказав Мерсьє.

— Вони ще насмілюються говорити про закон і порядок, — сказав Кам'є.

— Наодинці ми б не дали собі ради, — сказав Мерсьє.

— Але зараз ми йдемо до Хелен, — сказав Кам'є.

— Аякже, — сказав Мерсьє.

— Ти впевнений, що нас ніхто не бачив? — сказав Кам'є.

— Хто знає, доля все розкладе на свої місця, — сказав Мерсьє. — В глибині душі я тільки на неї й покладаюся.

— Не бачу різниці, — сказав Кам'є.

— Побачиш, — сказав Мерсьє. — Квіти у вазі, отара повертається у стайню.

— Не розумію, — сказав Кам'є.

Решту шляху вони йшли мовчки, то скалячись від вітру, то минаючи коридори тиші. Мерсьє намагався усвідомити: які наслідки можуть бути від того, що вони скоїли. Кам'є намагався надати сенсу фразі, яку нещодавно почув. Але їхні намагання були марними (одного — вгадати, на чиєму боці буде удача, а другого — докопатися до змісту), адже були надто втомлені, хотіли спати, виснажені вітром, і все це довершував ще й стукіт в черепах.

Конспект двох попередніх розділів

5

Вечір восьмого (?) дня.
У Хелен.
Парасоля.
Наступний день у Хелен.
Розваги.
Наступне пообіддя на вулиці.
Паб.
Мерсьє і Кам'є радяться.
Результати наради.
У Хелен.
Наступного дня на ганку в Хелен.
Парасоля.
Зиркання на небо.
Ще зиркання на небо.
Ледісміт.
Парасоля.
Ще зиркання на небо.
Парасоля.
Мерсьє йде.
Мерсьє і його подорожні зустрічі.
Думки Мерсьє.
Ланцюги.

6

Того ж вечора.

Останній паб, але один.
Мати Церква і штучне запліднення.
Велетень-бармен.
Внесок Мерсьє у суперечку про універсалії.
Парасоля, завершення.
Велосипед, завершення.
На вулиці.
Місце біля каміна.
Вітер.
Фатальна алея.
Наплічник.
Фатальна алея.
Далекі землі.
Фатальна алея.
Констебль.
«Квіти у вазі».
Вітер.
Удари в голові.

Дорога виляся все вгору і вгору, поміж торф'яними болотами, на висоті тисячі футів над рівнем моря, або двох тисяч, якщо бажаєте. Вона більше нікуди не веде. Декілька зруйнованих фортів, декілька зруйнованих будинків. Море неподалік.

Його навіть видно за долинами внизу. Воно — хіба бліда смуга, як і небо. В ущелинах ховаються озерця. До них можна пройти дрібними стежками. Все ніби плоске, а раптом такі несподівані для мандрівника скелі. Для нього дорога в'ється вгору, але так, що він цього не помічає. Ніхто не ходить сюдою, хіба фанати прогулянок і любителі псувати своєю фігурою пейзаж. Вершина заманює, спокушає, а потім або ковтає тебе, або вкутує в туман. Місто неподалік. Вночі навіть видно його світла, а вдень — дими. Навіть пірси гаваней можна розгледіти в погожі дні. Їх дві, немов маленькі ручки, які обійняли море, яке, хоч і відомо, що плоске, втім, здається, що підіймається вгору. І острови, і миси. Достатньо в правильному місці озирнутися. Вночі видно світла маяків. Саме тут хочеться лягти і заснути востаннє, після обіду, під сонцем, похапцем прощаючись з чарівними речами. Небо без птахів. Випадковий хижак. Ніхто не співає. Кінець описового пасажу.

— Що це, хрест? — сказав Кам'є.

Ось вони знову йдуть.

В болоті, неподалік від дороги, втім, достатньо далеко, щоб можна було розгледіти напис, стояв хрест.

— Колись знав, — сказав Мерсьє, — але забув.

— Я також, — сказав Кам'є. — Я майже впевнений у цьому.

Але він не був впевнений.

Це була могила націоналіста, приведеного сюди ворогами, щоб бути покараним, або принесеного, щоб бути викинутим. Поховали його набагато пізніше. Майже без церемоній. Звали його Массе або Мессі. Тепер не надто цінований патріотичними середовищами. Але правда така, що для справи він нічого значного не зробив. Втім, таки мав цей монумент. Все це і, можливо, куди більше, Мерсьє і, можливо, Кам'є колись знали, але забули.

— Як прикро! — сказав Кам'є.

— Хочеш піти і подивитися? — сказав Мерсьє.

— А ти? — сказав Кам'є.

— Як хочеш, — сказав Мерсьє.

Вони вирізали собі по палиці й пішли. Як на свій вік, вони непогано рухалися, дивуючись, хто з них перший впаде. Вони пройшли мовчки півмилі, вже не рука в руці, тримаючись різних боків дороги, тому сама дорога пролягала між ними. Вони одночасно відкрили роти.

Мерсьє сказав:

— Дивне відчуття...

Кам'є:

— Гадаєш, там черв'яки?

— Пробач, — сказав Кам'є, — що ти казав?

— Ні, ні, — сказав Мерсьє, — кажи ти.

— Ні, ні, — сказав Кам'є, — нічого вартого уваги.

— Не важливо, — сказав Мерсьє. — Кажі.

— Запевняю тебе, — сказав Кам'є.

— Благаю тебе, — сказав Мерсьє.

— Після тебе, — сказав Кам'є.

— Я перебив тебе, — сказав Мерсьє.

— Я перебив тебе, — сказав Кам'є.

Між ними пролягло мовчання, яке порушив Мерсьє або радше Кам'є, бо Мерсьє закашлявся.

— Ти захворів?

— Ще рано для висновків, — сказав Мерсьє.

— Сподіваюся, що таки ні, — сказав Кам'є.

— Який гарний день, — сказав Мерсьє.

— Яке гарне болото, — сказав Кам'є.

— Найкраще, — сказав Мерсьє.

— Поглянь на верес, — сказав Кам'є.

Мерсьє зиркнув на верес і скрушно присвиснув.

— Під ним торф, — сказав Кам'є.

— Ніколи б не подумав, — сказав Мерсьє.

Кам'є знову закашлявся.

— Гадаєш, в ньому є черв'яки, як і в землі? — сказав Кам'є.

— Торф має виняткові особливості, — сказав Мерсьє.

— Але черв'яки в ньому є? — сказав Кам'є.

— Можемо зробити невеличку дірку і подивитися, — сказав Мерсьє.

— Та ні, — сказав Кам'є. — Що за ідеї.

Він знову закашлявся.

День був гарний, принаймні для тих місць, але холодний, та й ніч наближалася.

— Де ми проведемо ніч? — сказав Кам'є.

— Дивне відчуття в мене, — сказав Мерсьє. — Ніби іноді ми не самі.

— Я не впевнений, що розумію, — сказав Кам'є.

То швидко, то повільно. В цьому весь Кам'є.

— Ніби присутність когось третього, — сказав Мерсьє. — Обволікає нас. Я відчув це ще на початку. А мене можна вважати будь-ким, але не медіумом.

— Тебе це непокоїть? — сказав Кам'є.

— Спочатку ні, — сказав Мерсьє.

— А тепер? — сказав Кам'є.

— Починає непокоїти, — сказав Мерсьє.

Наставала ніч, і, хоч вони цього не усвідомлювали, для них це було добре.

— Дідько, — сказав Мерсьє. — Хто ти такий, Кам'є?

— Я? — сказав Кам'є. — Я Кам'є, Френсіс Ксав'є.

— Слід і себе про це запитати, — сказав Мерсьє.

— Де ми ночуватимемо? — сказав Кам'є. — Під зорями?

— Є руїни, — сказав Мерсьє. — Або ж можемо йти, поки не звалимося з ніг.

Через якийсь час вони підійшли до руїн будинку, якому було десь півстоліття. Була майже ніч.

— Тепер нам слід обрати, — сказав Мерсьє.

— Між чим? — сказав Кам'є.

— Між руїнами і знемогою, — сказав Мерсьє.

— А поєднати це не можна? — сказав Кам'є.

— До наступних ми не дійдемо, — сказав Мерсьє.

Вони пішли далі, якщо це можна назвати ходою. Нарешті Мерсьє сказав:

— Не думаю, що можу йти далі.

— Так швидко? — сказав Кам'є. — В чому річ? Ноги? Ступні?

— Радше голова, — сказав Мерсьє.

Була ніч. Дорога зникала в темряві. Зірки і місяць ще не зійшли, бо зарано. Вони нерухомо стояли, розділені дорогою. Кам'є підійшов до Мерсьє.

— Ми повернемося, — сказав Кам'є. — Зіприся об мене.

— Кажу ж, що справа в голові, — сказав Мерсьє.

— Ти бачиш форми, яких не існує, — сказав Кам'є. — Гаї там, де їх нема. Тварин, гігантських коней і корів. Вони всі ввижаються тобі, щойно підводиш голову. Сараї і скирти. Які все більше розпливаються, ніби ти на очах сліпнеш.

— Якщо хочеш, можеш взяти мене за руку, — сказав Мерсьє.

І взявшись за руки, вони мовчки пішли. Нарешті Мерсьє сказав:

— Твоя рука волога і ти кашляєш. Можливо, в тебе старечий туберкульоз.

Кам'є не відповів.

— Сподіваюся, ми його не пройшли.

Кам'є не відповів.

— Він дещо збоку від дороги. Ми могли не помітити його через темряву.

— Ми б помітили стежку, — сказав Кам'є.

— То ти собі так думаєш, — сказав Мерсьє.

Кам'є подався вперед.

— Не відставай, — сказав він.

— Вважай за щастя, що не мушиш мене нести, — сказав Мерсьє. — Ти сам просив, щоб зіперся об тебе.

— Правда, — сказав Кам'є.

— Я відмовився, — сказав Мерсьє, — щоб не бути тягарем. Щойно я відстаю, ти підганяєш мене.

Їх хода нагадувала хитання. Зійшовши з дороги, вони наткнулися на болото. Незабаром почалися падіння: то Кам'є падав, а Мерсьє акомпанував йому в цьому, то Мерсьє падав, а Кам'є акомпанував йому в цьому, то вони одночасно падали, хоч і не домовлялися, втім, падали, немов одна людина. Вони підводилися не відразу, адже обоє в юності практикували високі мистецтва, врешті таки підводилися. Навіть в найгірші миті руки їхні не роз'єднувалися, хоч тепер було незрозуміло, яка стискає іншу, а яка є стиснена іншою. Нарешті дійшовши до руїн, вони залізли в них так глибоко, що були оточені ними, вляглися так

далеко, ніби в могилу. Аж тоді, сховані від холоду, якого не відчували, від сирості, вони почали відпочивати, якоюсь мірою навіть спати, а руки їхні вивільнилися і взялися за старе.

Вони лежать один біля одного, глибоке дрімання стариганів. Вони ще розмовлятимуть, але хаотично. Але хіба вони колись розмовляли між собою інакше? Хай там як, а нічого напевно невідомо. Після всього, це кінець. Але все ж таки настає новий день, день за днем, життя після життя все життя, попіл всіх тих, хто помер, кого поховали, підноситься, витає, осідає. Тож нехай він прокинеться, Мерсьє, Кам'є, немає значення. Кам'є просинається, ніч, досі ніч, він не знає, котра година, це неважливо, він підводиться і йде, в темряві, лягає неподалік, все ще в руїнах, бо вони широкі. Навіщо? Не знає. Цього вже не з'ясувати. Завжди є достатньо причин, щоб пробувати десь іще — трохи далі, трохи ближче. Питання пріоритету, таке зрозуміле дотепер і таке незрозуміле відтепер. І ось вони лягають на відстані один від одного і занурюються в думки. Ще до світанку один з них, скажімо Мерсьє, підводиться і йде подивитися, чи інший не пішов, йде на те місце, де вчора лягли вдвох як один. Зрозуміло? Але Кам'є там нема, адже як він там може бути? Тоді Мерсьє каже до себе:

— О, маєш, потайки втік. Тепер у темряві намагається знайти стежку. Його руки — немов антени.

Майже в ту ж мить, не в ту, раніше або пізніше, адже одночасно би це не могло трапитися, але без різниці, Кам'є повертає такий же маневр.

— Свиня, — каже він. — Залишив мене. Тепер у темряві шукає стежку. Обережно, адже життя таке дорогоцінне, біль такий страшний, стара шкіра так повільно гоїться, з цього гостинного хаосу, без жодного слова або знаку подяки, адже каменям не дякують, хоч слід би.

Так, мабуть, і розвивалися події. Ось вони знову на дорозі. Відпочилі. І кожен знає, що інший тут, неподалік, достатньо протягнути руку, вірить, боїться, не зізнається, що він тут, і нічого не може з цим вдіяти. Час до часу вони застигають і вслухаються, чи, бува, не чути звуку кроків, який так відрізняється від звуку всіх кроків. Але в темряві людина бачить те, чого немає, чує те, чого немає, дає волю уяві, з якою не слід рахуватися, і тільки Бог відає, що ще вона робить. Цілком імовірно, що один з них сідає на узбіччі дороги, майже

в болото, щоб відпочити, або щоб краще подумати, або краще щоб не думати, причин для зупинки завжди вистачає, а інший здоганяє його, який відставав, і коли бачить тінь, то не вірить очам, принаймні не настільки, щоб зірватися і бігти в його обійми або щоб ударом штовхнути його в болото. Той, який сидить, теж помічає іншого, якщо його очі не заплющені, хай там як, а чує він точно, якщо не спить, і каже собі, що це галюцинація, хоч і не впевнений. Потім поволі підводиться, а інший сідає, і так вони будуть впізнавати і не впізнавати один одного аж до міста. Зайвим буде нагадування, що прямують вони саме в місто, адже завжди це роблять, коли його покидають. Але за долинами небо змінюється, кляте сонце знову, пунктуальне, ніби кат. Зберімося на силах, адже нам доведеться ще раз побачити земну велич і самих себе, після чого ніч не матиме значення, вона лише кришка на унітазі, на щастя, вона в неї взагалі є, куди наша братія приходить позбуватися мрій, якщо вони в них є, нудоти й болю. І ось вони знову бачать один одного. Чия черга? Кам'є обертається і вглядається. Він не вірить власним очам, але мусить повірити, адже йому не верзеться, адже це він, це його друг, можна побитися об заклад або кинути каменем, але навіщо кидати, якщо можна пригадати золоті часи, коли ви разом тонули в пляшці. Мерсьє також не залишається нічого, як визнати очевидне. Кам'є підносить руку, обережно, улесливо й елегантно. Мерсьє якусь мить вагався, не наважуючись подати знак, що помітив привітання, а Кам'є, скориставшись його нерішучістю, пустився навтьоки. Але навіть до мертвих можна помахати рукою: мертвим від цього жодного зиску, але похоронна процесія, друзі й родичі, коні радіють, адже це допомагає їм вірити, що вони ще живі, а той, хто махає, ніби й сам стає живішим від тих помахів. Нарешті Мерсьє підносить руку у відповідь, але не просто руку, а гетерологічну, привітно і самовіддано, як прелати, освячуючи порцію любленої плоті. Але годі про це. На першому роздоріжжі Кам'є зупинився, і серце його почало битися швидше від думки про те, що він вкладе в делікатний прощальний жест. Довкола була сільська місцевість, живі огорожі, багно, твань, каміння, калюжі, навіси і подекуди людська постать, яка поралася на городі або кидала гній за допомогою заступа, бо лопата згублена, а вила зламани. Величезне дерево, повне хаотичних і переплетених між собою гілок, яке знаходиться між двох доріг. Перша пряма і веде до міста, інша

хаотична і з'єднує села. Саме тут Кам'є зупинився і озирнувся, на що Мерсьє також зупинився і напівозирнувся, готовий будь-якої миті втікати. Втім, боятися не було чого, бо Кам'є просто кинув прощальний жест. Мить постоявши, він стрімко подався у визначеному напрямку і зник, немов у палаючому будинку, де три покоління найближчих і найулюбленіших очікували рятунку. Дещо заспокоївшись, але не остаточно, Мерсьє підійшов до роздоріжжя, зиркнув у бік, куди подався Кам'є, не побачивши жодної ознаки його присутності, він поквапився у протилежному напрямку. Нарешті вивільнений! Так, мабуть, і розвивалися події. Земля повільно втягувалася в світло, у коротке нескінченне світло.

От і все. Потрібно трохи часу, щоб зрозуміти, що трапилося. Це твоя єдина відмовка. Принаймні найкраща. Вона достатньо спокуслива, щоб підбити тебе на нові спроби: нові спроби вставання з ліжка, одягання (в першу чергу), ковтання, випорожнення, роздягання, влягання та всього іншого, надто нудного, щоб його перераховувати, взагалі надто нудного, яке слід просто виконувати і терпіти. За таких умов немає небезпеки, що зникне зацікавлення. Ти обтесуєш свою пам'ять, поки вона ще до цього надається, поки ще є скарбом, проходишся по цьому склепі, в напівтемряві, повертаєшся до різних сцен, прикликаєш звуки (в першу чергу), поки не назбираєш достатньо, а тоді розгублюєшся: голову, ніс, вуха, — що ще слід обнюхати? — воно все пахне солодко. Ах, яку б увімкнути мелодійку? Красиве потойбіччя! І все це ще може з тобою трапитися! Такі речі! Такі пригоди! Ти думаєш, що спекався їх, а одного дня — бах! — прямо в око! Або в зад, або в яйця, або у піхву, мішені не мають недоліків, головне, щоб нижче пояса! А ще кажуть, що трупом бути нудно!

Певна річ, це виснажливо, воно поглинає тебе, не залишаючи часу на осяяння душі, але ти не можеш мати всього, тіло на шматки, думка живо видерта з тебе і археус (в шлунку), як у дні невинності, ще до трахання, так, дійсно, часу на вічність немає.

Але є один темний звір, якого так просто не втримаєш, очікування тієї ночі, яка все прояснить, адже не кожній ночі це властиво. Це може тривати місяцями, перебування між і між, довга нудна й плутана вервиця побивань: і минулих, і теперішніх; ти проходив крізь це тисячу разів, старий жарт, який більше не смішить, посмішка неспроможного посміхатися, усміхненого в тисячний раз. Надворі ніч, передпокій ночі. І ніяких тобі заспокійливих ліків. На щастя, це не завжди триває вічно, як правило, декілька місяців, декілька років, а потім зненацька настає кінець, особливо там, де теплий клімат. Але й не обов'язковим є постійне тривання, а є й короткі паузи для відновлення сил, коли з'являється ілюзія життя, яке вони дають, поки тривають, час у русі, дренажна деталь.

Потім чарівні кольори, в'янучі зелений і жовтий, вони в'янутимуть більше і більше, щоб ще більше тебе пронизати. Чи помруть вони колись? Так, помруть.

Якщо дивитися ззовні, то це був будинок, як і всі інші будинки. Якщо дивитися зсередини — теж. Втім, він виплюнув із себе Кам'є, який збирався подихати повітрям, якщо погода була гарною. Було літо. Осінь пасувала би більше, пізній листопад, але було літо. Сонце заходило. Кам'є йшов з похиленою на груди головою. Іноді він раптово виструнчувався, щоб зрозуміти, де він і куди прямує. Почував він себе і гірше. Сьогоднішній день був одним з кращих. Його штовхали інші перехожі, але не зумисне, адже воліли б не торкатися його. Він вийшов на коротку прогулянку, а вже скоро втомиться, дуже втомиться. В такі миті він широко відкриває свої синьо-червоні очі і намагається зрозуміти своє становище. Порівняє свої сили з тими, які необхідні, щоб повернутися додому, що часто приводить його до пабу, щоб підкріпитися, щоб набратися рішучості й упевненості на зворотню дорогу, про яку він має плутане уявлення. Він допомагав собі палицею, тиснячи нею в землю під час кожного кроку, а не кожного другого.

На його плече опустилася рука. Кам'є застиг, напружився, але голови не підняв. Він не був проти, так було навіть краще, простіше, але не до тієї міри, щоб губити з поля зору землю. Він почув слова: «Світ тісний». Пальці підняли його підборіддя. Він побачив неймовірно високого чоловіка, одягненого в лахміття. Нема сенсу описувати його. Років йому було немало. Сморід від нього був подвійним: від віку і нежитості. Кам'є вдихав його зі знанням справи.

— Ти знайомий з моїм другом Мерсьє? — сказав чоловік.

Кам'є продовжував дивитися на нього.

— За тобою, — сказав чоловік.

Кам'є обернувся і побачив профіль Мерсьє, який захоплено розглядав вітрину крамниці з капелюхами.

— Дозвольте, — сказав чоловік. — Мерсьє, це Кам'є. Кам'є, це Мерсьє.

Вони стояли, немов сліпці, яким не відстань, а відсутність зору не дає познайомитися.

— Бачу, ви вже зустрічалися, — сказав чоловік. — Я так і знав. Що б ви не робили, не видавайте себе, не показуйте, що вже знайомі.

— Я не впізнаю вас, сер, — сказав Кам'є.

— Я Уот, — сказав Уот. — Як ви й сказали, я невпізнаваний.

— Уот? — сказав Кам'є. — Це ім'я мені ні про що не говорить.

— Я не надто відомий, — сказав Уот, — хоч одного дня мав би бути. Можливо, не скрізь, і моїй славі не судилося дійти до мешканців славного Дубліна або К'ю-Тулзи.

— І де ми познайомилися? — сказав Кам'є. — Даруйте, що маю таку пам'ять. Я ще не все розмотав.

— Ще коли був у колиці, — сказав Уот. — Ти не змінився.

— Тоді ви знали мою маму, — сказав Кам'є.

— Свята, — сказав Уот. — Вона змінювала твої пелюшки, поки тобі не виповнилося п'ять років. — Він повернувся до Мерсьє. — Тоді як твою я бачив тільки мертвою.

— Я знав одного бідолашного, якого звали Мерфі, — сказав Мерсьє. — Він був подібний до вас, але мав менш пошарпаний вигляд. Але десять років тому він помер за загадкових обставин. Вони досі не знайшли тіла. Уявляєте?

— Моя мрія, — сказав Уот.

— То він з вами теж не знайомий? — сказав Кам'є.

— Ну ж бо, мої дітки, — сказав Уот, — відновімо спілкування знову. Не бійтеся мене. Я — втілення розсудливості. Відчай дикого коня.

— Джентльмени, — сказав Кам'є, — дозвольте мені вас покинути.

— Якби в мене були якісь бажання, — сказав Мерсьє, — я б купив собі один з тих капелюхів, щоб носити на голові.

— Ходімо, пригощу вас по чарці, — сказав Уот.

— Справді, — сказав Кам'є.

Уот взяв Мерсьє попід руку, а потім, після миті штовханини, і Кам'є, і потягнув їх за собою.

— Боже, знову, — сказав Кам'є.

Мерсьє побачив вдалині ланцюги свого дитинства, які були його напарниками в іграх. Уот сказав:

— Якби ти піднімав ноги, ми б рухалися швидше. Ми ж не зуби виривати тобі йдемо.

І вони подалися в захід сонця (не можна собі у всьому відмовляти), який осяяв небо над дахами будинків.

— Прикро, що Дюма не може нас бачити, — сказав Уот.

— Або хтось з євангелістів, — сказав Кам'є.

— Мої сили обмежені, — сказав Кам'є, — якщо ваші ні.

— Ми майже вдома, — сказав Уот.

Поліцейський констебль заступив їм дорогу.

— Це тротуар, — сказав він, — а не сцена в цирку.

— А вам що до цього? — сказав Кам'є.

— Ану геть з дороги, — сказав Мерсьє. — І без дурниць.

— Спокійно, спокійно, — сказав Уот. — Інспекторе, майте Бога в серці, вони дещо... — він почухав чоло. — Але мухи не образять. Довгий шланг вважає себе Іваном Хрестителем, про якого ви, гадаю, чули, а коротун ніяк не всядеться на свій скляний зад. Щодо мене, то я змирився зі своїми обов'язками, нав'язаними мені при народженні. Один з них полягає в тому, щоб прогулювати цих двох, коли дозволяє погода. З огляду на все це навряд чи ми становимо якусь загрозу.

— Прогулюйтеся за містом, — сказав констебль.

— Ми намагалися, — сказав Уот. — Багато разів. Але в зеленому вони бачать червоне. Хіба це не дивно? Тоді як вітрини, бетон, цемент, асфальт, неон, кишенькові злодії... Все це їх заспокоює і сіє в них насіння життєдайного нічного сну.

— Тротуар вам не належить, — сказав констебль.

— Обережно! — сказав Уот. — Подивіться, як вони збентежилися! Я можу їх і не втримати. — Він відпустив їхні руки і обійняв за спину. — Ходімо, мої сердечні, — сказав він. Вони почали йти, спотикаючись. Констебль кинув їм у слід прокляття.

— За кого ви нас маєте? — сказав Кам'є. — Відпустіть мене.

— Все ж гаразд, — сказав Уот.

Вони зайшли в перший паб. Мерсьє і Кам'є збиралися йти до барної стійки, але Уот посадив їх за столик і крикнув до бармена, щоб їм принесли три подвійні.

— Тільки не кажіть, що ніколи тут не були, — сказав Уот. — Я охоче вам вірю. Закажите тут граппу — вас відразу викинуть.

Принесли віскі.

— Я теж шукав, — сказав Уот, — повністю сам, але гадав, що знаю, що шукаю. А як вам таке? — сказав він і, піднявши руки, провів ними по обличчю, потім повільно по плечах і далі вниз, аж поки вони не зустрілися знову на колінах. — Неймовірно, але факт.

Розділені кінцівки рухалися в сірому повітрі.

— Повинен народитися, — сказав Уот, — той, хто, не маючи нічого, нічого й не бажатиме, а тільки щоб йому залишили його ніщо.

Мерсьє і Кам'є не надто цікавило те, що він розповідав. Вони знову почали дивитися один на одного.

— Я ледь не повернувся, — сказав Кам'є.

— Ти повернувся на те місце? — сказав Мерсьє.

Уот потер руки.

— Ви допомогли мені, — сказав він. — Ви справді мені допомогли. Ви майже розрадили мене.

— Потім я сказав до себе, — мовив Кам'є.

— Бажаю вам одного дня відчути те, що відчуваю я, — сказав Уот. — Це не врятує вас від усвідомлення, що життя прожито намарно, але... Як краще сказати?

— Потім я сказав собі, — сказав Кам'є, — що в тебе могла виникнути така ж ідея.

— Отже, ти не повернувся, — сказав Мерсьє.

— Я боявся, що нашттовхнуся на тебе, — сказав Кам'є.

Уот grimнув кулаком по столу — і запала тиша, чого він, власне, і добивався, бо кинув у неї:

— Кляте життя!

Почулося обурене шепотіння. Підійшов менеджер, а може, навіть власник. Він був охайно вдягнений. Деякі пуристи до його перламутрово-сірих штанів воліли би взути чорні черевики замість тих, в яких був він. За бутоньєрку йому слугував бутон тюльпана.

— Геть, — сказав він.

— Звідки? — сказав Кам'є. — Звідси?

— Геть, — відрізав менеджер. Це, мабуть, був таки менеджер, але наскільки він відрізнявся від містера Гаста!

— Він щойно втратив єдину свою дитину, — сказав Кам'є.

— Єдину в своєму роді.

— Бігемінальну, — сказав Мерсьє.

— У нього горе, — сказав Кам'є. — Хіба може бути щось природнішим?

— Його дружина на смертному ложі, — сказав Мерсьє.

— Ми намагаємося не залишати його без нагляду, — сказав Кам'є.

— Ще один маленький подвійний, — сказав Мерсьє. — Якщо ми вмовимо його ковтнути це, тоді він врятований.

— Ніхто не любить життя ніжніше за нього, — сказав Кам'є. — Скромні щоденні заняття, невинні задоволення і навіть страждання, які допомагають нам виконувати брак Відкуплення. Поясни це цим джентльменам. Зойк протесту його оминув. Рана його ще свіжа. Завтра вранці, коли їстиме вівсянку, він вкриється рум'янцем від самого лише спогаду.

— Він витре губи, складе серветку і покладе назад в кільце, — сказав Мерсьє, — складе молитовно руки і скрикне: «Нехай будуть благословенні мертві, які помирають!»

— Якби він розбив келих, ми би перші йому дорікнули, — сказав Кам'є. — Але цього не трапилось.

— Давайте заплющимо очі на цей випадок, — сказав Мерсьє, — адже він більше не повториться. Правда, татку?

— Віддаймо його забуттю, — сказав Кам'є, — як у Матвія.

— Дайте й нам того ж, — сказав Мерсьє. — Ми подобаємося вашому віскі.

— Але що ви сказали? — сказав менеджер із зацікавленням.

— Гемінального, — сказав Кам'є.

— Так, — сказав Мерсьє. — Всього по парі, крім заду. Поховаємо його післязавтра. Правда, татку?

— Це організатор напартачив, — сказав Кам'є.

— Організатор? — сказав менеджер.

— Кожне яйце має своє життя і в певному сенсі душу, — сказав Кам'є. — Ви цього не знали? Інколи він киває. Хіба можна його в цьому винити?

— Заспокойте його, — сказав менеджер. — Не випробуйте мого терпіння.

Він пішов. Він був твердим, але без жорстокості, був навіть людяним, але не без відчуття самоповаги. Він не втратив обличчя перед своїми завсідниками, м'ясниками в переважній більшості, яких кров ягнят зробила ще нетерпимішими.

Принесли другу порцію випивки, хоча решта з попередньої порції була ще на столі.

— Пригощайтеся, — сказав Кам'є.

Менеджер ходив від столу до столу. Зала оживала.

— Як хтось може говорити подібні речі? — сказав Кам'є.

— Думати про таке — вже гріх, — сказав Мерсьє.

— Стосовно людини, — сказав Кам'є.

— І тварини, — сказав Мерсьє.

— Хіба Бог би з ним погодився, — сказав Кам'є.

— Готово, — сказав Мерсьє.

Уот, здавалося, спав. До другої чарки він не прикладав вуст.

— Можливо, ковток води? — сказав Кам'є.

— Облиш його, — сказав Мерсьє.

Мерсьє підвівся і підійшов до вікна. Він запхав голову між фіранкою і склом, що дозволило йому, як він і передбачив, розгледіти небо. Помітив, чого не передбачав, що починається дощ, хоч вікна й сухі. Він повернувся на своє місце.

— Знаєш, що я часто згадую? — сказав Кам'є.

— Дощить, — сказав Мерсьє.

— Козу, — сказав Кам'є.

Мерсьє дивився на Уота.

— Починався день, — сказав Кам'є. — Мжичило.

— Де я його раніше бачив? — сказав Мерсьє, відсунув стілець і почав вглядатися в обличчя Уота, затіненого капелюхом.

— Старий Мадден також, — сказав Кам'є.

Зненацька Уот схопив палицю Кам'є і знавісніло вдарив нею об сусідній столик, де спокійно сидів чоловік, пив пиво, читав газету і палив люльку. Трапилося те, чого й слід було очікувати — скляна поверхня розбилася, палиця зламалася, пиво розлилося, а чоловік з бакенбардами відкинувся назад, далі на стільці, з люлькою в зубах і останніми новинами в руках. Залишок палиці в руці Уот швиргонував в барну стійку, де збив декілька пляшок і келихів. Уот дочекався, поки настане тиша, а тоді сказав:

— До дідька життя!

Мерсьє і Кам'є, ніби заведені таким вчинком в рух, одним ковтком спорожнили чарки й кинулися до виходу. Вже біля виходу вони озирнулися. З гвалту донеслося:

— До дідька Квіна!

— Дощить, — сказав Кам'є.

— Я ж казав тобі, — сказав Мерсьє.

— То прощаймося, — сказав Кам'є.

— Не хочеш частину шляху пройти разом? — сказав Мерсьє.

— Якого шляху? — сказав Кам'є.

— Я тепер живу на тому боці каналу, — сказав Мерсьє.
— Мені не по дорозі, — сказав Кам'є.
— Там є проспект, який розіб'є тобі серце, — сказав Мерсьє.
— Пізно, — сказав Кам'є.
— Вип'ємо по останній? — сказав Мерсьє.
— В мене ні копійки, — сказав Кам'є.
Мерсьє засунув руку в кишеню.
— Ні, — сказав Кам'є.
— В мене вистачить, — сказав Мерсьє.
— Кажу, що ні, — сказав Кам'є.
— Ніби арктичні квіти, — сказав Мерсьє. — Півгодини — і їх не
буде.
— Канали більше нічого для мене не означають, — сказав Кам'є.
Вони мовчки дійшли до кінця вулиці.
— Мені праворуч, — сказав Мерсьє. Він завагався.
— Що з тобою? — сказав Кам'є.
— Вагаюся, — сказав Мерсьє.
Вони повернули праворуч. Кам'є на тротуарі, Мерсьє в стічній
канаві.
— До дідька кого? — сказав Кам'є.
— Я почув «Квіна», — сказав Мерсьє.
— Мабуть, це хтось, кого не існує, — сказав Кам'є.
Віскі зробило свою справу. Як на їхній вік, вони рухалися досить
добре. Кам'є не вистачало його палиці.
— Я сумую за палицею, — сказав Кам'є. — Вона належала моєму
батьку.
— Ти ніколи про це не згадував, — сказав Мерсьє.
— Озираючись, — сказав Кам'є, — бачу, як ми говоримо про все,
крім себе.
— Ми не намагалися, — сказав Мерсьє і, мить повагавшись,
додав: — Хоч могли би спробувати.
— Що за діра, — сказав Кам'є. — Хіба не тут ми загубили
наплічник?
— Неподалік, — сказав Мерсьє.
Між високими старовинними будинками смуга неба здавалася ще
вужчою, ніж вулиця. Хоч і повинна би виглядати ширшою. Ще один
прийом ночі.

— Все... більш-менш? — сказав Мерсьє.

— Що? — сказав Кам'є.

— Я запитав, чи в тебе все більш-менш гаразд? — сказав Мерсьє.

— Ні, — сказав Кам'є.

Через декілька хвилин їхні очі залили сльози. Старі люди легко кидаються в сльози, що б там більшість не думала.

— А в тебе? — сказав Кам'є.

— Ні, — сказав Мерсьє.

Будинків ставало все менше, вулиця ширшою, небо просторішим, вони знову могли бачити один одного, їм достатньо було повернути голову: одному праворуч, іншому ліворуч, просто підвести і повернути голову. Потім зненацька перед ними все відкрилося, ніби простір засяяв, а земля стала одним цілим з тінню, яку відкидала в небо. Втім, такі миті тривають недовго. Ось вони знову поглинені своїм становищем двох стариганів, один високий, інший коротань, на мосту. Хоча сам міст і був чарівним. Чому б і ні? Називався він Шлюзовим Мостом, і переконатися в достовірності назви можна було просто перехилившись через поручні. І сумніви відразу зникали.

— Ось ми й тут, — сказав Мерсьє.

— Тут? — сказав Кам'є.

— В кінці йшли, немов у казці, — сказав Мерсьє.

— І де твоя казковість? — сказав Кам'є.

— В тебе немає очей? — сказав Мерсьє.

Кам'є вглядався в горизонти.

— Не підганяй мене, — сказав він. — Я спробую ще раз.

— З берега краще видно, — сказав Мерсьє.

— Чому ми тоді тут? — сказав Кам'є.

Вони подалися на берег. Сіли на лавку зі спинкою.

— Ну от, — сказав Кам'є.

Дощ тихо падав на канал, що неабияк засмучувало Мерсьє. Але високо в небі хмари розповзлися й були тонкими, немов коси плакальниць. Природа в усій своїй красі.

— Бачу нашу сестру Венеру, — сказав Кам'є, — яка тоне в решті неба. Сподіваюся, ти не для цього мене сюди привів.

— Далі, далі, — сказав Мерсьє.

Кам'є приклав до чола руку, щоб краще бачити.

— Далі, на північ, — сказав Мерсьє. — На північ, кажу, не на південь.

— Чекай, — сказав Кам'є.

Трохи більше, трохи менше.

— Побачив? — сказав Мерсьє.

— Бліді відблиски, — сказав Кам'є.

— Придивися, — сказав Мерсьє.

— Я би міг побачити краще, якби натиснув пальцем на око, — сказав Кам'є.

— Блаженні острови античних людей, — сказав Мерсьє.

— Їм неважко було догодити, — сказав Кам'є.

— Почекай, — сказав Мерсьє. — Ти хіба ледь побачив, але ніколи не забудеш. Ти повернешся.

— Що за понура будівля? — сказав Кам'є.

— Лікарня, — сказав Мерсьє. — Шкірні захворювання.

— Якраз для мене, — сказав Кам'є.

— І слизової оболонки, — сказав Мерсьє. Він нашорошив вуха. — Не все сьогодні аж до виття, — сказав він.

— Мабуть, зарано, — сказав Кам'є.

Кам'є підвівся і підійшов до води.

— Обережно, — сказав Мерсьє.

Кам'є повернувся на лавку.

— Пам'ятаєш паугу? — сказав Мерсьє.

— Я пам'ятаю козу, — сказав Кам'є.

— Мені здається, що він помер, — сказав Мерсьє.

— Ми не зустрічали ніяких тварин, — сказав Кам'є.

— Мені здається, що він був мертвий ще того дня, коли вона сказала нам, що випустила його, — сказав Мерсьє.

— Він не вартий твого смутку, — сказав Кам'є.

Він знов підійшов до води. Якийсь час вглядався в неї, а потім повернувся.

— Що ж, — сказав він. — Мені пора. Прощай, Мерсьє.

— Спи солодко, — сказав Мерсьє.

Залишившись сам, він дивився, як гасне небо і все охоплює темрява. Він не відводив погляду від горизонту, бо знав, на що той спроможний в останніх судах. І в темряві він міг краще чути, він міг

чути звуки, які ховав від нього довгий день, людське шепотіння,
наприклад, і дощ на воді.

Конспект двох попередніх розділів

7

Болото.
Хрест.
Руїни.
Мерсьє і Кам'є розходяться.
Повернення.

8

Життя після смерті.
Кам'є на самоті.
Мерсьє та Уот.
Мерсьє, Кам'є та Уот.
Останній поліцейський.
Останній паб.
Мерсьє і Кам'є.
Шлюзовий Міст.
Арктичні квіти.
Мерсьє на самоті.
Темрява у повні.

Інформація видавця

Літературно-художнє видання

Мерсьє та Кам'є
Семюел Беккет

Перекладач — Іван Кричфалушій
Редактор — Ірина Павлюк
Верстальник — Тарас Пастушук
Автор обкладинки — Марсель Онисько
Коректор — Алла Журава

Переклад здійснено за виданням:
Samuel Beckett Mercier and Camier, 1974

Підп. до друку 02.09.2015 р.
Формат 60x84/16. Друк офсетний.
Гарнітура PT Serif
Ум. друк. арк. 18,37
Зам № 0063

ТОВ «Дискурсус»
Івано-Франківська область, Косівський район,
село Брустури, присілок Грунь, буд. 43.
www.discursus.com.ua | ladiscursus@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4523 від 14 квітня 2013 року

Перелік помилок, виправлених верстальником

с. 35: [Вій] => Він зійшов з потяга <...>

